

A. J. GREIMO CENTRO STUDIJS / 14

SEMIOTIKA

Vilniaus universitetas
A. J. GREIMO CENTRO STUDIJS / 14

SEMIOTIKA

Elektroninis leidinys

2019

Žurnalo parengimą finansavo
Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas

REDAKTORIŲ KOLEGIJA

Redaktorius

prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka – *Vilniaus universitetas, filologija (semiotika)*

Atsakingoji sekretorė

dr. Gintautė Žemaitytė – *Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai (menotyra)*

Nariai:

prof. dr. Thomas F. Broden – *Purdue universitetas (JAV), filologija (semiotika)*

prof. dr. Ricardo de Castro Monteiro – *Universidade Federal do Cariri – UFCA (Brazilija), etnomuzikologija*

prof. habil. dr. Ivan Darrault-Harris – *Limožo universitetas, psichologija (psichosemiotika)*

doc. dr. Tomáš Hoskovec – *Masaryko universitetas (Brno), filologija (kalbotyra)*

vyr. mokslinis bendradarbis Eric Landowski – *Paryžius, CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique), socialiniai mokslai (semiotika)*

prof. habil. dr. Arūnas Sverdiolas – *Vilniaus universitetas, filosofija (hermeneutika)*

prof. habil. dr. Heidi Toelle – *III Paryžiaus universitetas (Naujoji Sorbona), filologija (semiotika)*

prof. dr. Dainius Vaitiekūnas – *Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija, filologija (lietuvių literatūra)*

doc. dr. Saulius Žukas – „*Baltų lankų*“ leidykla, filologija (semiotika)

Redagavo Emilija Visockaitė

Maketavo Giedrė Poškienė

ISSN 2424-547X

ISBN 978-609-459-513-4

© Straipsniai: Sigitas Gužauskas, Eric Landowski, Tiziana Migliore,
Kęstutis Nastopka, Giedrė Smolskaitė

© Vertimai: Ramunė Brundzaitė, Kęstutis Nastopka

© Vilniaus universitetas

Turinys

<i>Greimo metų aidai.</i> Kęstutis Nastopka	5
Tiziana Migliore <i>Žmogaus ir gyvūno tarprūšis Greimo Mitologijose</i>	11
Kęstutis Nastopka <i>Žvaigždžių dialogas</i>	24
Giedrė Smolskaitė <i>Semiotinis žvilgsnis į Greimų tiltą Prienuose</i>	39
Sigitas Gužauskas <i>Du lietaus žemėlapiai. Semiotinė duomenų įvaizdinimo analizė</i>	55
Eric Landowski <i>Mažasis semiotinis manifestas draugo sociologo Pekka Sulkuneno garbei ir dėmesiui</i>	76
Šio sąsiuvinio autoriai	84

Greimo metų aidai

Šimtosios Greimo gimimo metinės, įtrauktos į UNESCO minėtinių datų kalendorių, paskatino įvertinti struktūrinės semiotikos kūrėjo palikimą šiuolaikinių reikšmės teorijų kontekste. Tai paliko pėdsaką ir praėjusių metų mokslinėse publikacijose. Keletas šio *Semiotikos* sąsiuvinio straipsnių yra tiesioginė Greimo šimtmečio minėjimo tąsa.

Nelietuviakalbė semiotikų auditorija entuziastingai sutiko lietuviškosios Greimo eseistikos vertimą į prancūzų kalbą¹. Tikimės ateinančiais metais sulaukti išsamios šio leidinio recenzijos. Italai Greimo šimtmetį pasitiko nauja Greimo mitologinių tyrinėjimų rinktine, parengta ir baigiamuoju žodžiu palydėta ištikimo Greimo mokinio Paolo Fabbri². Knygoje spausdinamas Tizianos Migliori tyrimas „Žmogaus ir gyvūno tarprūšis Greimo *Mitologijose*“ buvo perskaitytas 2017 m. rugsėjį Urbine, Tarptautiniame semiotinių tyrimų centre. Siūlome jo vertimą šio *Semiotikos* sąsiuvinio skaitytojams.

Straipsnio problematika tarsi įsiterpia į zoosemiotikos sritį, kurios užuomazgas Greimas vertino gana skeptiškai. Tačiau panašumas čia tariamas. Gyvūnai Greimą domina ne kaip empirinė duotybė, o kaip tikrovės signifikatai, atsiskleidžiantys giliajame pasakojimų lygmenyje. Greimo naratyvinėje gramatikoje jie yra tokie pat atlikėjai, turintys tokius pat aktantinius vaidmenis kaip ir

¹ Algirdas Julien Greimas, *Du sens en exil. Chroniques lithuaniennes*, traduits par Lina Perkauskytė, Limoges: Lambert-Lucas, 2017.

² Algirdas Julien Greimas, *Mitologiche. La semiosfera lituana*, postfazione e cura di Paolo Fabbri, Roma: Aracne, 2017.

žmogiškos būtybės. Pasak Tizianos Migliori, lietuvių mitologijoje nėra beatodairiškos perskyros tarp žmonių ir gyvūnų. Į dienos šviesą čia išskyla tarprūšis, kuriame stebime vieni kitus, „ir ši abipusė kontrolė daro įtaką ir mūsų, ir jų buvimo ir veikimo būdams“. Lietuvių mitologijos duomenys leidžia naujai įvertinti žmonių ir gyvūnų panašumą, ignoruojamą naujojoje Vakarų filosofijoje: „Sugyvenimas tarp žmonių ir gyvūnų mituose yra pagrindas, o mišrios ir besikeičiančios formos daug dažnesnės nei grynos. Per gyvūną žmogus keičia išorę ir vidinį pasaulį, ir priartėja prie dievo galių ir / ar keturių stichijų jėgų.“

Juozo Miltinio palikimo centras, veikiantis Panevėžyje, susiejo Greimo šimtmetį su 110-osiomis Miltinio gimimo metinėmis. Čia virtualioje parodoje eksponuojami abiejų asmenybių bendravimo dokumentai: Miltinio marginalijos Greimo knygose, Greimo įrašai Miltiniui atsiųstose knygose, laišakai ir atvirukai. Ši medžiaga apžvelgiama šiame sąsiuvinyje spausdinamame Kęstučio Nastopkos straipsnyje „Žvaigždžių dialogas“.

Greimą ir Miltinį siejo ryšys su prancūzų kultūra. Greimas Prancūzijoje baigė filologijos studijas, apgynė daktaro disertaciją, įkūrė Paryžiaus semiotikos mokyklą. Miltinį, kaip aktorių ir režisierių, išugdė prancūzų teatras. Miltinio humanitariniame akiratyje atsидūrė daug autorių, kuriais savo darbuose rėmėsi Greimas. Tai buvo pamatas neakivaizdiniam jūdvių dialogui.

Skaitomas knygas Miltinis išmargindavo įvairiomis atžymomis. *Struktūrinėje semantikoje* jis paryškino atraminius metodologinius teiginius: „Žmogaus pasaulis mums iš esmės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia.“ Miltinio dėmesį patraukė lingvistinis poezijos apibrėžimas: „Poezija yra kalba, arba, tikriaus sakant, ji įsikuria kalboje. Bet koks nelingvistinis poezijos aprašymas būtų visiškai nenaudingas, o gal ir neįmanomas vertimas.“

Išstudijavęs *Struktūrinę semantiką*, Miltinis klausėsi Greimo pasakaitų, skaitomų Vilniaus universitete 1971 m. rudenį. Dovanodamas jam savo knygą *Du sens* Greimas užrašė: „Juozui Miltiniui – bendrakeleiviui – prasmės ir reikšmių ieškotojui.“ Įvadiniame knygos straipsnyje Miltinis pasižymėjo pamatinį teiginį: „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, skirtingą, transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galimybė“.

Pasibrauktas ir Greimo aforizmas: „gyventi nuolatiniame metaforos pavojuje yra normali padėtis, „žmogaus būvio“ neišvengiama sąlyga“.

Siųsdamas Miltiniui ką tik išėjusią savo studiją *Maupassant. Teksto semiotika: praktinės pratybos* Greimas užrašė: „Juozui Miltiniui, tekstas, kuris kalba apie Paryžių, apie draugystę, apie laisvę.“ Sveikindamas bičiulį su Naujaisiais 1984 metais jis rašė: „Dėkoju, mielas bitininke, už prisiminimą ir pasveikinimus. Gražinu juos su kaupu, nuo širdies! Vis dar tikiuosi, kad pasimatysime, gal net ši rudenį?“ (1984 m. sausio 13 d.) Vadindamas Miltinį bitininku Greimas netiesiogiai užsimena apie giminystės per bites, vadinamos bičiulyste, sampratą, aptartą knygoje *Apie dievus ir žmones*.

1984 m. vasario 28 d. Greimas pasiūnčia Miltiniui antrąjį savo semiotinių esė rinkinį – *Du sens II* su išpūdinga dedikacija: „J. Miltiniui – žvaigždei žvaigždė – A. J. Greimas.“ Trijuose knygos puslapiuose didelėmis raidėmis užrašyta Miltinio pavardė. Siųsdamas knygas į sovietinę Lietuvą Greimas šitaip rūpinosi, kad jos neatsidurtų uždaruose specfonduose, nepasiekusios adresato. Šioje knygoje Miltinio dėmesį patraukė semiotinės modalumų teorijos, kurią Greimas vadino trečiąja semantine revoliucija, pristatymas.

Skaitydamas Greimo knygas originalo kalba Miltinis susidarė patikimą Greimo semiotikos vaizdą. Išėjus darbų rinktinei lietuvių kalba, straipsnių vertimų jis nebeskaitė. Užtat gausu pabraukymų rinktinės sudarytojo įžanginiame straipsnyje. Skaitytojo dėmesį patraukė pateiktos Greimo interviu prancūzų spaudoje citatos arba jų parafrazės: „Jeigu mes neišmoksime suprasti žmonių visuomenės, tai galime greitai išsprogti su visa planeta žemele. Užtat man ir atrodo, kad paskirti dalį savo gyvenimo, paskirti dalį savo valandų šitai problematikai gali būti šio to vertas gyvenimo tikslas...“

„Mano tokia prigimtis: knygų telkimas, rijimas, pasibraukimai, prisikrovimas, vykstant į kelionę, – rašė Miltinis apie savo skaitymo aistrą. – Skaitau ne dėl to, kad galėčiau tai panaudoti, o kad juntų minties judėjimą, įcentrinę dinamiką, kuri išvaro drumzles. Žaidžiu su atrasta mintim ir vaizduote, ją pratęsiu, vedu iki begalybės.“ Greimo knygos tenkino Miltinio skaitymo aistrą. Jūdviejų susirašinėjime išnyko nuotolis tarp adresanto ir adresato. „Voko pastogėje“, kaip sakė Greimas, susitiko du lygiaverčiai kūrėjai.

Šiame sąsiuvinyje savo semiotinius tyrimus pristato du doktorantai.

Užpraeitais metais Greimo centro doktorantė Giedrė Smolskaitė Greimui skirtame renginyje Prienuose pateikė Greimų tilto per Nemuną semiotinę analizę. Pasitelkusi topologinės semiotikos instrumentus ji ryškina antropologinius dešiniojo ir kairiojo Nemuno krantų skirtumus, semantines gyvenimo ir mirties, gamtos ir kultūros, dinamikos ir statikos priešpriešas. Kaip erdvių mediatorius tiltas įeina į naratyvinę kelionės programą. Laiko ašyje susiduria dviejų buvusių imperijų – Prūsijos ir Rusijos – kryptys. Iškildamas virš žemės ir vandens tiltas į prasmės konfigūraciją įtraukia dar ir oro stichiją, o jo vertikalūs šviestuvai – ugnį. Savo ruožtu tilto atspindys vandenyje kuria dvigubumo išpūdį. Tai atitinka semantinę tilto pavadinimo (*Greimų*) dviskaitą. Tiltas tampa dviejų mokytojų – tėvo ir sūnaus, dviejų šalių (Lietuvos ir Prancūzijos) susitikimo vieta.

Vilniaus dailės akademijos dizaino studijų doktorantas Sigitas Gužauskas, Greimo centre išklauses semiotikos kursą, vizualizuoja prognostinius lietaus kritulių kiekio Europoje 2071–2100 m. duomenis. Jo sukonstruotame įtaise nevienodai drėkinamos samanų uždengia Europos žemėlapi įvairiomis spalvomis. Tokiu būdu estetiškai neutralios kiekybinės vertės įvelkamos į jusliškumo apvalkalą.

Tradiciniame grafiniame žemėlapyje įvairios kiekybinės vertės vizualizuojamos atitinkamomis spalvomis. „Augaliniame“ žemėlapyje su prognozuojamo kritulių kiekio duomenimis koreliuoja drėgmės kiekis, patenkantis ant samanų. Apvytusios ir vešančios samanų siūlo platų teminių verčių spektrą. Šio žemėlapio reikšmės atpažįstamos ne vien rega: jį liečiant suvokiamas reljefas, drėgnumas, temperatūra, jaučiamas augalų kvapas. Plastinės ir topologinės žemėlapio ypatybės semisimboliškai koreliuoja su gyvybės ir mirties priešprieša.

Negyvos ir vešančios augmenijos topologinis pasiskirstymas padalina augalinio žemėlapio paviršių į gyvybės erdves ir mirties zonas. Pirmosios siejamos su euforinėmis vertėmis: gyvastimi, vešlumu, gajumu, gausa ir klestėjimu, o mirties teritorijos – su tuštuma ir nykumu. Grafiniame žemėlapyje kiekybiniais duomenimis priskiriamos simbolinės, „dirbtinės“ reikšmės. Augalinis žemėlapis

sukurtas iš natūraliojo pasaulio figūrų – samanų. Todėl jį galima laikyti reikšmės objektu, kalbančiu natūraliojo pasaulio kalba. Estetinė pagava čia svaresnė už racionaliąją interpretaciją. Samanų figūros, jų eidetiniai, haptiniai ir olfaktyviniai elementai kuria įvairiapusiškesnę lietaus fenomeno patirtį nei žemėlapiu grafinė raiška.

2017 m. internetiniame žurnale *Actes sémiotiques* Ericas Landowski diskusijai apie semiotiką ir išipareigojimą sukvieta vienuolika įvairių šalių semiotikų ir antropologų. Savo išanginį straipsnį, dedikuotą suomių antropologui Pekka Sulkuneniui, jis pavadino „Mažuoju semiotikos manifestu“. Spausdiname šio teksto vertimą.

Pasak Landowskio, semiotiko požiūris į savo tiriamąjį objektą nėra nesuinteresuotas. Aptardamas prasmės transformacijas socio-semiotikas siekia per jas transformuoti socialinius santykius bei gyvenimo formas. Savo tyrimuose Landowski išskiria keturis prasmės režimus: programavimą, manipuliaciją, derinimąsi ir atsitikimą. Tai ne lygiaverčiai topologiniai variantai, o tyrėją ipareigojančios nuostatos. Programavimo režimas, skatindamas nuolatinį to paties kartojimą, atmeta prasmės kūrimo dinamiką. Atsitikimo laukimas reiškia nevalingą subjekto susitaikymą su transcendentinės instancijos nuosprendžiu. Manipuliacijos režimas, kurį vienintelį ištiesai pripažino standartinė naratyvinė gramatika, išreiškia ideologiją, vyraujančią postmodernistinėje visuomenėje, kuri, deklaruodama ištikimybę demokratijai, iš tikrųjų yra ištiesai merkantilinė. „Mažasis semiotikos manifestas“ kritikuoja tokį vyraujančios ideologijos ir semiotinės teorijos aljansą, atmeta buvimo sampratą, apribojančią bet kurios reikšmės vertę jos ekonomine verte. „Ekonomijai“ priešpriešinama „ekologija“, numatanti abipusį lygiaverčių savo ir kito santykių išsipildymą.

Jacques Fontanille, dalyvaujantis toje pačioje diskusijoje, lygina Landowskio sąveikos sampratą su transformacijos samprata Greimo, ir loginės išvados (*inférence*) samprata Umberto Eco semiotikoje.

Derinimosi režimas, kuriam simpatizuoja Manifesto autorius, nėra universalus problemų sprendimo raktas. Kartais jis pasireiškia sukarikatūrintais mistifikuotais pavidalais. Tačiau atsvarą užprogramuotam bereikšmiškumui, biurokratiniam manipuliavimui minima ar fatalistiniam atsitiktinumui sudaro tai, kad priimami spren-

dimai čia priklauso nuo derinimosi tarp išgyvenamų situacijų dinamikos ir tų, kurie jas išgyvena. Stipriais derinimosi režimo partneriais laikomi mąstytojai, ieškantys alternatyvių atsakymų į šiuolaikines problemas gretutinėse humanitarinėse disciplinose. Užsiimti semiotika,- teigia Landowskis,- vadinasi, dalyvauti politikoje vienos ar kitos ideologinės stovyklos pusėje. Savo instrumentais konstruodami prasmes, semiotikai ieško darnos sąveikoje su kitu asmeniu ir su pasauliu.

Kęstutis Nastopka

Žmogaus ir gyvūno tarprūšis Greimo *Mitologijose*

Tiziana Migliore

Greimo¹ lietuviškų mitų teorija ir analizė – vertinga bandymų dirva aiškinantis, ar patirtyje yra duota toji aukštosios žinijos sferose postuluojama opozicija tarp žmonių ir gyvūnų, tarp žmogiško *ratio* ir gyvuliškų instinktų.

ŽMOGIŠKUMAS AR GYVŪNIŠKUMAS

Poreikis atskirti žmogų nuo gyvūno yra Vakarų filosofijos konstanta. Amžiams bėgant daugybe būdų buvo teigiamas žmonių giminės, *homo sapiens*, skirtumas nuo gyvūnų ir viršenybė jų atžvilgiu, viršenybė prieš hominidų šeimą ir primatų būrį. Grynumas ir skirtumai buvo svarbesni nei panašumai ir sankirtos: gyvūnai (bet kurios rūšies, naminiai ir laukiniai, – esmės tai nekeičia) skiriasi nuo žmonių, nes I) neturi kalbos; II) nėra racionalūs; III) nesijuokia.

„Semantinio dalykų panašumo linija“, iki XVI amžiaus pabaigos vyravusi Vakarų mokslo doktrinoje (Foucault 1966, §, II, „Pasaulio

¹ Straipsnis parengtas pagal pranešimą, pristatytą konferencijoje *Il discorso animale: valori, racconti, presa di parola* [„Gyvūnų diskursas: vertės, pasakojimai, pasisakymai“], kurią surengė D. Bertrand'as ir G. Marronė Urbine, CISS-Centro Internazionale di Scienze Semiotiche, 2017 m. rugsėjo 18–19 d.

proza“)² tiriant žmonių ir gyvūnų santykį, buvo praleista arba nepakankamai išryškinta. Gąsdina svarstymai, kad „ribos“ tarp dviejų tos pačios karalystės rūšių yra gautos „sudėjus lingvistinius vertimo filtrus“ (Lotman 1985, p. 58). Visa diskusija orientuojama į būtinybę loginiais argumentais ir klasifikacijomis pagrįsti *gyvūnų karalystės* išskaidymą, taip paneigiant jos pamatą, homogeniškumo principą, idėją, kad jai priklauso „vienodai“ gyvos, t. y. apdovantos gyvybinėmis galiomis, būtybės. Ir žmonės, ir gyvūnai yra „gyvūnai“ [it. *animali*], nes turi gyvastį [it. *anima*], kuri yra ne siela [it. *spirito* – „dvasia“], vedanti į Rojų, bet galia gauti ir suteikti gyvybę.

Vakarietiškame mąstyme gynybinė siena nuo gyvūniškumo buvo pastatyta bent dviem būdais: jutimiškai, saugantis gyvūniškumo fizinio užkrato, ir kognityviškai, įvairiai priešinant instinkto ir proto, praktikų ir teorijų, konkretaus gyvenimo ir samprotavimo kontaminacijai. Tai *forma mentis*, mentaliteto, kurio nenorima keisti, problema: reikalavimas atskirti aistras nuo intelekto, filosofinę ir teorinę veiklą nuo praktinių, neteorinėmis laikomų veiklų (meno kūrinijų, įvairių gamybos formų) – teoriją nuo pasakojimų. Labai dažnai ir semiotikoje pasakojimas yra nustumiamas į „fikcijos“ sritį ir negali būti tiesioginis objektas teorijai, nes ši užsiima tikrove, ontologiniu daiktų matmeniu.

PASAKOJIMAS – „INSTRUMENTINĖ SĄVOKA“

Greimo nuostata visiškai kitokia. Visų pirma, Greimui jau pati tikrovė yra natūraliojo pasaulio semiotika. Ir būtent pasakojimai teikia nuorodas į tai, kaip veikia pasaulis. Ne apie tikrovę kaip to-

² Panašumas dėl erdvinio artumo – *convenientia* – atspindėjimo per atstumą – *aemulatio* – palyginimo, grįsto metaforiniais ar metoniminiais santykiais – *analogia* – arba – jutiminio patrauklumo sužadintos transformatyvos asimiliacijos – *simpatia*. Ibidem. Pasak Foucault, toks panašumų tinklas veikia, nes daiktai yra paženklinėti ir atpažįsta vienas kitą per savo paženklinimus, juo labiau kad „būtent semiotologija yra visuma žinių ir technikų, leidžiančių atpažinti, kur ženklai yra, ir apibrėžti, kas juos įsteigia kaip ženklus, pažinti jų sąsajas ir jų sąryšio dėsnius. Ieškoti prasmės, vadinasi, iškelti į dienos šviesą tai, kas yra panašu“. Ibidem, p. 43. Struktūralistinis mąstymas, bent jau atstovaujamas Foucault, yra ne tik opozicinių santykių logika.

kią, kuri Greimui nėra įdomi, bet apie gyvenimo ir tikrovės signifikatus, kurie įsikūrę giliajame pasakojimų matmenyje. Jie užčiuopiami tik skaitant pagal vertikalę, nuo paviršiaus uždangos leidžiantis į šią gelmę. „Dievai ir kitos mitinės būtybės nėra žmogiškos « fantazijos » padariniai, o figūratyvinės priemonės žmonijos ir pasaulio prasmei ir tvarkai išsiaiškinti“ (Greimas 1979b, ital. vert. p. 10, liet. 1979a, p. 26). Greimas priskiria tokią pačią galią patarlėms, mįslėms ir minklėms, ir pabrėžia, kad lietuvių folklore abu žodžiai, *mįslės* ir *minklės*, turi šaknį *minti*, „galvoti“ (Ibidem, p. 152, liet. p. 671). Mitas yra „instrumentinė sąvoka“ (Lévi-Strauss 1971a, p. 602). Perfrazuojant Lévi-Strausą, mitai paaiškina apeigas, papročius, institucijas, tarp kurių nėra lengva surasti ryšį; padeda mums suprasti mąstymo modalumus, tokius pastovius laike ir išsisklaidžiusius geografiškai, kad juos galima laikyti baziniais. Taigi galima pabandyti juos aptikti kitose visuomenėse ir sferose, nesujusiose su protiniu gyvenimu.

Antra, Greimui neegzistuoja teorija *a priori* ir fiktyvumas ar išmonė po to. Greimo teorija ir metodas tyrimo ir refleksijos instrumentus pasiima tiesiai iš pasakojimų juos analizuojant. Instrumentai pasigaminami pradedant nuo pasakojimų. Ta pati naratyvumo, savo aprėptimi bendramačio natūraliajam pasauliui ir įvairioms [semiotinėms] kalboms, teorija semiasi žinių iš pasakų, mitų ir folkloro. Proppas ir Greimas galėjo nustatyti visuotinai paplitusį figūratyvinį mąstymą, kuris turi viena kitai paklūstančias naratyvinę sintaksę ir semantiką, sudarytas iš vertės nuojautų ir investavimų, disjunkcijos ir konjunkcijos, konfliktų ir sandorių, vaidmenų paskyrimo ir priėmimo santykių. Metakalbiniu lygmeniu semiotika dalyvauja atkreipdama dėmesį į šį figūratyvumą, kuris talpina kultūrinę ir socialinę semantiką ir konotacijas, kuriomis visuomenė jį pripildo, t. y. vadinamuosius „šiandienos mitus“ (Barthes 1957). Taip, pavyzdžiui, kai „Esė apie sentimentalųjį hipopotamų gyvenimą“ (Greimas 1977) siekiama aprašyti Jameso Thurberio pasakėčios tikrovę, būtina atpažinti papūgas ir hipopotamus kaip faktinio veikimo ir kognityvinio veikimo aktantus ir, pagal situaciją, kaip subjektus, išreiškiančius modalumus: papūgos – galėjimą-žinojimą-norėjimą gauti, hipopotamai – galėjimą-žinojimą-nenorėjimą gauti.

Greimo prieiga numato naujos antropologijos horizontus, kur „asmenys“ yra ir žmogiškos būtybės, ir gyvūnai, jei žiūros taškai yra įkūnyti kaip „sąryšiai tarp jausmų, prielankumo ir habitus“, taip pat ir maitinimosi (Viveiros 1998). Nebėra Subjekto, kuriančio į objektą nukreiptą žiūros tašką, tačiau bet kuris dalykas lieka žiūros taške, nepriklausomai nuo jo esmės, – tai sakymo instancija.

ŽMONIŲ IR GYVŪNŲ SAMBŪVIS

Būtent mitas, kaip sritis, kurioje nepripažįstamos beatodairiškos perskyros tarp žmonių ir gyvūnų, o tik nuolatinė kontaminacija, įgyjanti reikšmę per metamorfozę, suteikia empirinius žmonių ir gyvūnų dalyvavimo tame pačiame pasaulyje įrodymus. Mitai ir folkloras į dienos šviesą iškelia tarprūšį, kurio ženklų, nepaisant viso doktrinų priešiško, žmonės ir gyvūnai visada buvo pažymėti. Mes vienas kitą stebime, ir ši abipusė kontrolė daro įtaką ir mūsų, ir jų buvimo ir veikimo būdams. Greimo *Mitologijos* gerai iliustruoja šias dinamikas.

Iš daugybės knygoje pateiktų paskatų, praturtinančių žmogaus ir gyvūno sąveikų [*inter-capture*] pažinimą, pravarčiausios yra trys. Pirmoji – kai gyvūnas vaizduojamas kaip dievybės *metonimas* (gaidys mite apie *Vulcanus* Jagaubį – ugnies dievą (Greimas 1976, ital. vert. p. 23–39, liet. p. 297–316) ir kaip stichijų *personifikacija* (šernas mite apie Šovį – vėlių vedlį (Greimas 1983, ital. vert. p. 41–57, liet. p. 357–377). Antroji byloja apie gyvūnų pagalbininkų pagrindinius bruožus: kas keičiasi, kai aktantinį pagalbininko vaidmenį atlikėjo lygmenyje įgyja gyvūnas – vanagas mite apie Aušrinę (Greimas 1978, ital. vert. p. 59–115, liet. p. 123–171). Trečioji rodo žmonių ir gyvūnų tarpusavio išipareigojimus – *bičiulystę* su bitėmis mite apie Austėją, bičių ir jaunamarčių deivę (Greimas 1979c, ital. vert. p. 117–142, liet. p. 259–293).

Techninė pastaba, prieš imantis plėtoti šiuos tris aspektus: „lietuvių mitologija“, Greimo tyrinėjimų objektas, yra mišrios, istorinės ir etnografinės, medžiagos vaisius. Tai daugiausia rašytiniai šaltiniai: užuominos į pagonių religiją XIII ir XV amžiaus metraščiuose ir nuo XV amžiaus pabaigos iki XVII amžiaus vis dažnesni ir detalesni jau nykstančios religijos ritualų ir papročių aprašymai Lietuvos kronikose. Ne mažiau svarbus šaltinis yra etnografinė

medžiaga, renkama nuo XIX amžiaus iki šių dienų, kurioje atpažįstamos senųjų papročių ir apeigų liekanos. Taigi tai gali būti pasakojimai, kurie, kalbant apie vidinę sandarą, yra savarankiški, kaip Aušrinės mitas ar mitų reprezentacijos, išlikusios tik užrašuose, apmatuose ar fragmentuose, prikeltos ritualų dėka ir esančios tam tikrose stadijose, kaip Austėjos mitas. Todėl mitas niekada nėra homogeniškas pasakojimas, vedamas vienintelės gijos, bet pasakojimo transformacijų klodai. Mitologinei rekonstrukcijai labai svarbus vidinis nuoseklumas. Greimas pritaria Lévi-Straussui, kad mitas yra dviem kategorijoms priklausančių prieštarinių ar priešingų semų, kurios pakaitomis pripažįstamos kaip tikros, sintagminis sambūvis vienoje diskurso visatoje [Greimas ir Courtés 1979, straipsnis „Mitinis (diskursas-, lygmuo-)“] (pavyzdžiui, Paulio Klee moteris-gėlė plastinėje dailės kalboje (Greimas 1984)). Tačiau Greimas sukeičia prioritetus. Jį domina ne tiek mitų *corpora* savaimė, paaiškinama pasitelkiant „figūratyvinius kodus“ – įsitikinimus, mįsles, patarles – bet patys kodai, pats figūratyvinis mąstymas, kurį jis ir siekia atskleisti kaip bendramatį kultūrai. Be to, Greimas atkreipia dėmesį ne tik į vertikalias, paradigmines asociacijas – kodų morfologiją – bet ir į horizontalias transformacijas, sintagmines kombinacijas, t. y. naratyvinę sintaksę (Greimas 1988, ital. vert. p. 176, liet. p. 676).

Gyvūno figūros: metonimija

Greimas (1976) rekonstruoja archajišką ugnies dievo, Gabjaujo-Jagaubio, atitinkančio senovės romėnų dievą *Volcanus*, figūrą, pasitelkdamas etnografinių duomenų rinkinį apie lietuvių kalendorinių ir darbo švenčių papročius. Gabjauja, religinė aruodų papildymo ceremonija, leidžia Greimui pagrįsti, kad Gabjaujis yra „sandėlių ir svirnų dievas“ (Ibidem, p. 24, liet. p. 299), šeimos židinio saugotojas. Šį dievą reikėdavo suvaldyti ir numaldyti, kad jis visiškai išdžiovintų grūdus, apsaugotus jaujoje nuo ankstyvo lietaus (Ibidem, p. 36, liet. p. 313) – išgarintų drėgmę ir sykiu neleistų sklisti kibirkštims iš krosnies.

Šiame mite, pasak Greimo, gaidys yra lyg ir Gabjaujo metonimas, „jo laikinis įsikūnijimas“ (p. 26, liet. p. 301). Pasižiūrėkime, kokias funkcijas atlieka gaidys, šio ugnies dievo metonimas. Prieš šventę, kol kuliami javai, gaidys lieka uždarytas jaujoje ir yra

primaitinamas savo grūdų dalimi, taigi jis yra rūpinimosi objektas. Šventės metu gaidys užvožiamas puodu ir imamas mušti. Jeigu gaidys užmušamas, jis paaukojamas Gabjaujui ritualinio alaus gėrimo metu, bet jei gaidys sudaužo puodą ir sugeba pabėgti, vadinasi, likimas jo pusėje, ir gaidys paliekamas gyvas. Taigi gaidys iš anksto ženklina dievo pareigas grūdams – būti uždengtiems, paliktiems poilsiui; gaidys mušamas kaip kuliami javai – tol, kol neišsilaisvina, – bet visuomet po kūlimo, kai jau nebereikalinga dievo apsauga. Gaidys inscenizuoja dievybės nuolankumą žmonių prašymams.

Tačiau Greimas apsistoja ties Gabjauju ir todėl palieka nuošaly simbolinę gaidžio funkciją. Kodėl būtent gaidys yra ugnies dievo metonimija? Kokie yra fiziniai, tiksliau, metoniminiai ryšiai – talpykla vietoj turinio, priežastis vietoj pasekmės, dalis vietoj visumos – kas leidžia Greimui teigti, kad gaidys yra ugnies dievo metonimija? Lévi-Straussas (1971b) išskyrė dvi galimas asociacijos procedūras, kurios yra dvi mitinio mąstymo procedūros *tout court*: empirinę dedukciją, kai empirinis vertinimas per ilgą laiką priskiria būtybei simbolinę reikšmę; ir transcendentalinę dedukciją, jei tam tikros savybės pripažįstamos iš loginės būtinybės, nes praeityje kitos empirinės dedukcijos susiejo tą būtybę su kitomis būtybėmis pagal jų savybių koreliaciją³. Kad jau kalbame apie metonimiją, tai tenka paklausti: kurie faktiniai, fiziniai dalykai nulemia konkrečių simbolių verčių priskyrimą gaidžiui? Kurios savybės atrenkamos (Goodman 1968)?

Jei priimame Lévi-Strausso (1971b, p. 15–16) mintį, kad „metonimija yra netiksli metafora“, atsirandanti iš analogijos, juslinių bruožų panašumo, gaidys yra ugnies dievo metonimija dėl raudonos, liepsnos formos skiauterės. Iš jo sukultūrintos prigimties bruožų čia, žinoma, atrenkami budrumas – tai nakties ir dienos slenkstį žymintis gyvūnas, ir karštas, kovingas būdas (*indole*): miečiau mirs, nei pasiduos. Gaidys vaizduojamas ant karo deivės Minervos, kuriai užgimti iš Jupiterio galvos padėjo Vulkanas, šalmo

³ Plg. taip pat: Del Ninno 2005.

(Pausanijas). Tad būtina išsiaiškinti figūratyvinį tikėjimų kodą, padėsiantį perskaityti mitą ir atskleisti gaidžio galias, kurios jį daro žmogiška-dieviška tarpininkavimo figūra, įsikūrusia žmogaus sferoje.

Itališkas žodis *indole* (liet. „būdas, charakteris, prigimtis“) susideda iš *in-*, nurodančio vidujiškumą, taip pat *ol-*, *olere*, „augantis“ – „palikuonys“ – ir *al-*, *alere*, „auginantis“ – „maistas“⁴.

Gyvūno figūros: personifikacija

Lietuvių kultūroje gyvūnai dažnai yra ir stichijų personifikacijos. Šovio, vėlių vedlio į pragarą (Greimas 1983), mite šernas yra jo priešininkas, žemės ir oro personifikacija.

Sovijus yra žmogus, kuris sumedžiojęs šerną ir išėmęs iš jo blužnis, davė jas iškepti savo vaikams, kad sunaikintų tūžmasties pradą. Tačiau vaikai jas suvalgė žalias, taip įgydami šerno energiją. Šovys supyksta, kad jie pasirinko būti šerno ipėdiniais paneigdami kraujo ryšį su tėvu. Jis pasišalina, kad nužengtų į pragarą. Ir čia randa poilsį ne miegodamas po žeme, ne įkeltas į medžio kamieną, bet įmestas į ugnį.

Greimas atseka kiaulinių šeimos ryšius su laidotuvių ritualais, mirusiųjų kultu ir chtoninėmis dievybėmis, o ypač su žeme, kurios seksualinis partneris yra šernas. Jis cituoja mįslę: „Po žemėm du paršiukai knisas“, kurioje „paršiukai“ yra noragai, pats žemės apvaisinimas. Tačiau *Žemės Kuily*s taip pat yra „didelis viesulas“, „vėjo sukury“, kitaip tariant, oras, intensyvus kaip nekontroliuojamas chaosas (Ibidem, ital. vert. p. 45–46, liet. p. 363).

Šios dvi mitinės šerno ypatybės tiksliai atitinka du Sovijaus atmetus laidojimo būdus – laidojimą po žeme ir pakabinimą ore – jas paneigiant išryškintas teisingas, Sovijaus įvestas vėlių kelias į mirtį: sudeginimo praktika, kelias per ugnį. Trumpai tariant, Šovys įkūnija kelią per ugnį, šernas įkūnija kelią per žemę.

⁴ Panašiai ir šuns elgesį, kaip rodo kai kurie tyrimai, viena vertus, lemia įgimti bruožai, o kita vertus – prisitaikymas, lygiagrečiai vykusi šuns ir žmogaus evoliucija. Plg. svarstymus apie šuns prigimtį: Budiansky 2001.

Gyvūnų pagalbininkų „išvaizda“

Greimas (1978) vėliau pastebi, kad Aušrinės mite pagalbininko statusas yra labai savitas – jis ne instrumentinis herojaus savybės ir funkcijų pakaitalas, kaip Rolandui Diurandalis, kuris išlaiko figūrinių atskirumą, bet sykiu tampa neatsiejama herojaus prigimties dalimi, sustiprinančia jo galias. Tas ryšys čia kur kas stipresnis, sukeliantis žmogišką-gyvūnišką metamorfozę.

Šiame mite pagalbininko įvedimas susietas su specifiniu motyvu: teisingu padalinimu. Herojus lygiomis dalimis padalina jautį, kurį liūtas, vanagas, skruzdėlė ir vilkas papjovė: skruzdėlei atitenka jaučio galva, kad būdama maža ir galėdama įlįsti į visas skylės ją išėstų, liūtui – raumenys, vilkui – kaulai, vanagai – žarnos. Mainais iš kiekvieno jų herojus gauna kailio gabalėlį, iš skruzdėlės ūsą, iš vanago plunksną. Iš tiesų, vienintelis būtinas pagalbininkas mite yra vanagas, bet čia svarbiausia – teisėto sąryšio (it. *associazione*) tema. Tad herojus, vėl pagalvojęs apie vanagą, galės tapti vanagu, persikelti iš vienos erdvės į kitą. Herojus čia apdovanojamas magiško gyvūno metonimija. Ši kartą pristatomas nesantysis yra ne dievas, kaip mite apie Jagaubį, bet gyvūnas.

Ši herojaus metamorfozė, priskirianti jam pagalbininko vaidmenį, Greimą labai nustebina. Dažniausiai pasakose į pagalbą pakviestas gyvūnas pasirodo pats: sakalas užsisodina herojų ant nugaros tam, kad nugabentų jį į kitą erdvę. Šiuo atveju susiduriame su ypatingu suvokimo lygmeniu, mitine forma: simbiozę čia sukelia mintis apie gyvūną ir įgytas jo atributas (*proprium*) – kailis, epidermis kaip pati paviršinė gyvūno dalis, kurią žmogus jau praradęs. Kitoje versijoje – priduria Greimas (1978, ital. vert. p. 65, liet. p. 213) – herojus po teisingo padalinimo sakosi iš gyvūnų kaip atsidėkojimo dovaną gavęs „laimę-dalią“. Simbiozė yra „laimė-dalia“. Vanagas iš tiesų herojui sureikia kompetencijas, padedančias jam pasiekti Aušrinę ir tarpininkauti tarp žmogiškosios ir dieviškosios sferų. Gyvūnas priartina žmogų prie dievybės; žmogus kartu su gyvūnu yra pusdievis. Todėl gyvūniškumo klausimas nėra šiaip sau vienas iš daugelio. „Jei mitiškumas yra tęstinis įtvinkimas [it. *pregnanza*], nevienodai priskirtas netolygiems diskursų iškyšuliams [it. *salienza*]“ (Fabbrì 2017, p. 183), galima prisiminti pavidalą keičiantį Maui iš animacinio filmo *Vajana* (2016), kuris

išsilaisvina ir išlaisvina nuo tik žmogaus būviui būdingų apribojimų. Jis netampa gyvūnu ar žvėrimi, išlaikydamas savo žmogiškumą, kaip sako Deleuze'as ir Guattari (1980), bet iš tiesų praranda žmogišką tapatybę tam, kad pereitų į pusdievio būvį.

Žmonių ir gyvūnų tarpusavio išipareigojimai

Šiuo metu labai madingos studijos apie bites ir vapsvas. Kalbama apie eusocialius gyvūnus, kurie, nors neturėdami kalbos dovanos, o gal kaip tik dėl to, kad jos neturi, išvysto ekologinį racionalumą. Bičių „parlamentai“ visuomeninio organizavimosi požiūriu atrodo kur kas geresni už mūsų, jų elgesys tyrinėjamas kaip siektinas idealas.

Lietuvių mitologijoje Austėja yra bičių motina: ji užsiima savo „šeimos“ auginimu ir saugo ją nuo tranų „suvedžiojimo“. Vis dėlto, aiškindamasis šį mitą, Greimas (1979c) nesiima iš tolo stebėti savarankiškai veikiančios avilių organizacijos. Jis aprašo bitininkystės apeigų ir praktikų kodeksą, kuriame nėra skirtumų tarp gyvūnų ir žmonių, į juos žiūrima kaip į draugus, net kaip į giminaičius, su visais iš to kylančiais sunkumais. Tai yra vadinamoji *bičiulystė*. Čia Greimas cituoja Marcelį Detienne'ą (1971; 1972) primindamas, kad senovės Graikijoje žmonės pereina iš gamtos į kultūros būseną užsiimdami bitininkyste. Lietuvoje žentas renkamas iš „giminių nuo bičių“. Spiečiavimasis yra analogiškas jaunos nuotakos, kuri persikrausto pas vyro šeimą, išvykimui.

Greimas stabteli prie bitininko elgesio renkant medų: kaip graikų *melissa* nepakenčia jokio kvapo, malonaus ar atstumiančio, galinčio priminti kurtizanių gyvenimo būdą, taip lietuvių bitininkas yra pageidaujamas „tik su išskalbtom drapanom“ ir prisižiūri, „kad jo rūbai būtų švarūs ir netrenktų prakaitu“. Bitės pačios renkasi savo savininkus ir iškelia tam tikras sąlygas *bičiulystei*, giminystei per bites. „Blogo žmogaus“ bruožai bitėms yra: I) pavydas. Bitės nemyli pavyduolių. Vargas tam, kas vogčiomis jas seks, joms spiečiantis; II) nepagarba vaišingumo ir solidarumo taisyklėms. Bausmių eilė numatyta bitininkams, kurie sulaužo kodeksą; (1) spiečiuodamosi bitės niekada nepasuka į blogo žmogaus žemę; (2) per bitkopį jos jį sugelia; (3) uždūsta ir miršta arba (4) palieka avilius. Bičiulystė yra socialinio bendravimo kodeksas, abipusių išipareigojimų sutartis. Iki XX amžiaus pradžios Lietu-

voje bitės ir medus nebuvo prekybos objektas, nes buvo tikima, kad bičių ar medaus pirkimas ar pardavimas bitininkystei turės neigiamų pasekmių.

Ryšiai su bitėmis nėra nei vienadieniai, nei valdymo reikalas, kaip ir giminystės ryšiai tarp dviejų šeimų. Sutartis čia įteisinama bičių perleidimu. Bitininkystėje bičių ir žmonių santykių kodeksas tiek sustruktūrintas, kad Austėja pirmiausia atsirado kaip bičių deivė ir tik po to, kisdama, tapo jaunamarčių deive: gėrybių gamintoja, saikinga šeimininke. Ji priešinasi Bubilui, tranų dievui, smaguriautojui ir besaikiam vartotojui. Visa ritualų seka, nuo susižadėjimo iki vestuvių ir krikštynų, paskirta tam, kad jauna nuotaka iš bitės nevirstų į traną.

Tai paaiškina medaus mėnesio ritualo išlikimą, nors ir nuskurdintu pavidalu: tai – nestabilumo ir prieštaringumų metas, pereinamasis laikotarpis, kai jaunamartė, Bubilo išviliota iš gimtųjų namų, pereina Austėjos globon. „Medaus mėnesio“ metu vis dar yra pavojus pavirsti „tranu“, t. y. *išvirksčia bite*, linkusia į bet koki nesaikingumą.

Supriešinti žmonių ir gyvūnų mitiniame mąstyme nėra iš tolo nebandoma. Sugyvenimas tarp žmonių ir gyvūnų mituose yra pagrindas, o mišrios ir besikeičiančios formos daug dažnesnės nei grynos. Per gyvūną žmogus keičia išorę bei vidinį pasaulį ir priartėja prie dievo galių ir / ar keturių stichijų jėgų.

Iš italų k. vertė RAMUNĖ BRUNDZAITĖ

Vertimą tikrino Dainius Būrė ir Kęstutis Nastopka

Versta iš: Tiziana Migliore, „L'interspecie umano-animale nelle

Mitologiche di Greimas“, in: Algirdas Julien Greimas, *Mitologiche. La semiosfera lituana*, a cura di Paolo Fabbri,

Roma: Aracne editrice, 2007, p. 187-195.

BIBLIOGRAFINÈS NUORODOS

Įvairūs autoriai, *Sémiotique. L'École de Paris*, a cura di J. C. Coquet, Hachette, Paris, 1982.

----- 2002, *Le avventure di Pinocchio*, a cura di I. Pezzini, Meltemi, Roma.

----- 2007, *Etnosemiotica. Questioni di metodo*, a cura di M. Del Ninno, Meltemi, Roma.

Bachelard, G. [1934], *Il nuovo spirito scientifico*, Laterza, Bari, 1951.

----- [1940], *La filosofia del nom*, Armando, Roma, 1998.

Barthes, R. [1957], *Miti d'oggi*, Einaudi, Torino, 1974.

Budiansky, S. [2001], *L'indole del cane. Origini, stravaganze, abitudini del Canis familiaris*, Cortina, Milano, 2004.

Deleuze, G., Guattari, F. [1980], *Millepiani. Capitalismo e schizofrenia*, Castelvecchi, Roma, 2003.

Del Ninno, M., *Dove abita il mito? A proposito di Paolo Fabbri, Tex Willer e qualche circostante, „EC“*, rivista dell'Associazione di Studi Semiotici on-line, 2005, p. 1-4.

Detienne, M. [1972], *I giardini di Adone*, Einaudi, Torino, 1975.

----- [1971], „Orphée au miel“, *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, XII, p. 7-23.

----- [1980a], *Une mythologie sans illusions*, Collection Le Temps de la Réflexion, n. I, a cura di J. B. Pontalis, Gallimard, Paris, p. 27-60.

----- [1980b], *Mito / Rito*, Enciclopedia Einaudi, Vol. 9, Torino, 2014.

----- [1981], *L'invenzione della mitologia*, Bollati Boringhieri, Torino, 2014.

----- [2005], *Noi e i Greci*, Cortina, Milano, 2007.

----- [2007], *De Tex fabula narrator*, in: Įvairūs autoriai, p. 225-236.

Dumézil, G. [1975], *Feste romane*, Il Melangolo, Genova, 1989.

----- [1968], *Mito ed epopea. La terra alleviata. L'ideologia delle tre funzioni nelle epopee dei popoli indoeuropei*, trad. di P. Fabbri, Einaudi, Torino, 1982.

Fabbri, P., *Greimas. Una mitologia*, p. 175-186.

----- [1975], *Barthes di Roland Barthes*, Einaudi, Torino, 1979.

Foucault, M. [1966], *Le parole e le cose*, Rizzoli, Milano, 2004.

Goodman, N. [1968], *I linguaggi dell'arte*, Il Saggiatore, Milano, 1976.

Greimas, A. J. [1976], „Vulcanus Jagaubis, dio del fuoco“, p. 23–39. [*Lietuvių mitologijos studijos*, sud. Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 297–316.]

----- [1977], „Saggio sulla vita sentimentale degli ippopotami“, in: Greimas 1995, p. 119–145. [originalas: „Essai sur la vie sentimentale des hippopotames“, in: T. A. van Dijk ir J. Petöfi (eds), *Grammar and Description*, Berlin, De Gruyter, 1977.]

----- [1978], „Aušrinė, dea del destino“, p. 59–115. [*Lietuvių mitologijos studijos*, p. 123–171.]

----- [1979a], *Apie dievus ir žmones: lietuvių mitologijos studijos*, Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, Chicago. [*Lietuvių mitologijos studijos*, p. 20–346.]

----- [1979b], „Degli dei e degli uomini“, p. 9–21.

----- [1979c], „Le api e le donne“, p. 117–142. [*Lietuvių mitologijos studijos*, p. 259–293.]

----- [1983], „A proposito di Šovys conduttore di anime. Primo mito lituano“ (1261), p. 41–57. [*Lietuvių mitologijos studijos*, p. 355–357.]

----- [1984], „Semiotica figurativa e semiotica plastica“, in: P. Fabbri ir G. Marrone, *Semiotica in nuce 2. Teoria del discorso*, Meltemi, Roma, 2001, p.196–210.

----- [1985], *Des dieux et des homes. Etudes de mythologie lithuanienne*, PUF, Paris.

----- [1988], „Voci del mito in Lituania. Conversazioni di Jean-Louis Durand, Pierre Ellinger, Pierre Judet de La Combe, Georges Pinault“, p. 143–173. [*Lietuvių mitologijos studijos*, p. 660–698.]

----- [1995], *Miti e figure*, a cura di F. Marsciani, Esculapio, Bologna.

Greimas, A. J., Courtés, J. (a cura di) [1979], *Semiotica. Dizionario ragionato delle teoria del linguaggio*, (a cura di) P. Fabbri, Bruno Mondadori, Milano, 2007.

Lévi-Strauss, Cl. [1971a], *Mitologica 4. L'uomo nudo*, Il Saggiatore, Milano, 1974.

----- [1971b], „La deduzione della gru“, a cura di M. Del Ninno, *Quaderni di antropologia e semiotica*, 6, 1990.

Lotman, J. M., *La semiosfera. L'asimmetria e il dialogo nelle strutture pensanti*, a cura di S. Salvestroni, Marsilio, Venezia, 1985.

Viveiros de Castro, E. [1998], *Metafisiche cannibali. Elementi di antropologia post-strutturale*, Ombre Corte, Milano, 2017.

Žvaigždžių dialogas

Kęstutis Nastopka

ANOTACIJA

Straipsnyje* aptariami Algirdo Juliaus Greimo ir Juozo Miltinio bendravimo dokumentai: Miltinio marginalijos Greimo knygoje, Greimo įrašai Miltiniui atsiųstose knygose, laišakai ir atvirukai. Abu kūrėjus siejo glaudus ryšys su prancūzų kultūra. Greimas Prancūzijoje baigė filologijos studijas, apgynė daktaro disertaciją, įkūrė Paryžiaus semiotikos mokyklą. Miltinį, kaip aktorių ir režisierių, išugdė prancūzų teatras. Miltinio humanitariniame akiratyje atsidūrė daug autorių, kuriais savo darbuose rėmėsi Greimas. Tai buvo pamatas neakivaizdiniam jūdvių dialogui.

Struktūrinėje semantikoje Miltinis paryškina atraminį metodologinį Greimo teiginį: „Žmogaus pasaulis mums iš esmės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia.“ Knygos *Apie prasmę* įvade, be kita ko, jį patraukia išvada, kad prasmė nėra linijinis ir vienaplanis reikšmių susiejimas, o tam tikra kryptis arba intencionalumas ir tikslingumas. Režisierių sudomino semiotinė tiesos samprata, apibrėžianti prasmę kaip „prasminį efektą“, kurį sukuria sakomas arba užrašytas diskursas.

* Pirminis šio straipsnio variantas – paskaita, skaityta 1918 m. rugsėjo 19 d. Panevėžyje, Juozo Miltinio palikimo centre. Ačiū Miltinio palikimo tvarkytojoms ir populiarintojoms Angelei Mikelinskaitei, Reginai Grigaliūnienei ir Elvyrai Pažemekaitei už parūpintas dokumentų kopijas.

Siųsdamas Miltiniui savo studiją apie Maupassant'o novelę „Du draugai“ Greimas apibūdino ją kaip tekstą, kuris kalba apie Paryžių, apie draugystę, apie laisvę. Paryžius ir draugystė buvo semantinė šių neakivaizdinių bičiulių bendravimo ašis. Viename naujametiniame atviruke Greimas kreipiasi į Miltinį kaip į „mielą bitininką“. „Tekstas apie laisvę“ savo ruožtu yra nuoroda į Greimo politinę biografiją.

Įspūdinga dedikacija, įrašyta antrajame Greimo semiotinių esė rinkinyje *Du sens II*: „J. Miltiniui – žvaigždei žvaigždė – A. J. Greimas.“ Knygos įvade Miltinis išskyrė siūlymą semiotinę pasijų teoriją grįsti modalumų terminais. Atidžiausiai perskaitytas poskyris apie tiesosakos modalumus.

Išėjus Greimo darbų rinkinei lietuvių kalba, Miltinis dėmesingai perskaitė knygos sudarytojo Rolando Pavilionio įžanginį straipsnį. Greta enciklopedinės informacijos apie Greimo semiotikos kalbinį ir filosofinį kontekstą, jo dėmesį patraukė Greimo interviu prancūzų spaudoje citatos ir „turbūt filosofišiausios ir jausmingiausios Greimo knygos“ *Apie netobulumą* pristatymas.

Greimo ir Miltinio susirašinėjime išnyko nuotolis tarp adresanto ir adresato. Perfrazuojant Greimą, „voko pastogėje“ susitiko du lygiaverčiai kūrėjai.

Esminiai žodžiai: prancūzų kultūra, teatras, semiotikos metodas, reikšmė, prasmė, tiesosaka, laiško semiotika.

Miltinio palikimo centre saugomos 4 Greimo knygos prancūzų kalba (iš jų 3 su Greimo įrašytomis dedikacijoms), 2 Greimo sudaryti straipsnių rinkiniai, taip pat Greimo semiotinių darbų rinktinė, išversta į lietuvių kalbą. Pastarojoje įžanginis Rolando Pavilionio straipsnis, išmargintas Miltinio atžymomis. Greimas yra pasiuntęs Miltiniui 4 laiškus ir 5 sveikinimo atvirukus. Miltinio laišakai Greimui, deja, neišliko. Greimas gautuosius laiškus dažniausiai sudegindavo.

PRANCŪZIŠKAS PĖDSAKAS SEMIOTIKO IR TEATRALO GYVENIMUOSE

Greimas 1936 m. atvyko į Prancūziją, kur iki 1939 m. studijavo filologiją Grenoblio universitete. Gavęs bakalauro diplomą (*licence ès lettre*), planavo rašyti disertaciją apie Grėšivodano slėnio

prieškeltiško substrato vietovardžius. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas sugriovė šiuos planus. Karui baigiantis 1944 m. Greimas vėl atvyksta į Prancūziją ir nuo 1945 m. gyvena Paryžiuje. 1948 m. jis apsigina disertaciją iš prancūzų leksikologijos: *Mada 1830-aisiais*. Kitais metais, išvykęs dėstyti į Aleksandrijos universitetą, prancūzų kultūros studijas tęsia savarankiškai.

„Dėstydamas, šalia universiteto, katalikiškame mergaičių pensionate, – rašė Greimas, – išmokau Prancūzijos istoriją, geografiją, literatūrą, išėjau visą filosofijos kursą. Kitaip sakant, būdamas mokytoju, o ne mokiniu, baigiau, kiek pavėluotai, prancūzišką gimnaziją. Tai gal iš dalies paaiškina mano geresnį integravimąsi į prancūzų kultūrinį pasaulį, tuo pačiu leidžiantį prieinamiau teigti svetimus ir originalesnius įnašus, prieinant prie problemų iš vidaus, o ne iš išorės.“¹ Aleksandrijoje susibūrę prancūzų intelektualai kas savaitę renkasi savotiškame „filosofų klube“, kur svarstomi epistemologiniai humanitarinių mokslų klausimai. Čia Greimas susipažįsta su struktūriniu XX a. kalbotyra, Claude'o Lévi-Strausso antropologija, Edmundo Husserlio ir Maurice'o Merleau-Ponty fenomenologija, susidraugauja su būsimu prancūzų intelektualinio gyvenimo įžymybe Roland'u Barthes'u. Grįžęs į Prancūziją, nuo 1965 metų jis vadovauja bendrosios semantikos ir semiolingvistikos tyrimams Aukštųjų visuomenės mokslų studijų mokykloje. Į Greimo vadovaujamą tarpdisciplininę reikšmės tyrimų seminarą renkasi per šimtą įvairiausių mokslinių disciplinų tyrėjų. Iš šio seminario išaugo pasaulinį garsą igijusi Paryžiaus semiotinė mokykla.

„Kaip galima žmogui, veikiančiam moksliniame ir kultūriniame pasaulyje, suderinti savo buvimą drauge lietuviu ir prancūzu? – klausė Greimas. – Ar galima drauge būti ir lietuviu, ir žmogumi, sirgti ir Lietuva, ir žmonija?“ Ir pats atsakė: „Tokia problematika geriau suprantama kaip dviejų kultūrinių pasaulių sugyvenimas, vienam kitą papildant, vienas kitam prieštaraujant.

¹ Algirdas Julius Greimas, *Iš arti ir iš toli. Literatūra, kultūra, grožis*, Vilnius: Vaga, 1991, p. 24.

Aš visą savo maždaug subrendusio gyvenimą praleidau kaip schizofrenas. Ir geografiškai, ir dvasiškai.“²

Miltiniui Prancūzija buvo intelektualinio apsisprendimo veiksnys. 1932 m. atvykęs į Paryžių, jis lanko Luvro mokyklą, klausosi meno istorijos, estetikos, filosofijos paskaitų Sorbonoje ir Kolež de Frans (toliau lanko šias paskaitas ir mokydamasis Charles'io Dullino teatrinėje studijoje), domisi Egipto misterijomis, kinų ir japonų teatru, musulmonų ornamentika, persų miniatiūromis. Vėliau, klausiamas apie savo teatro principus, režisierius atsakė: „Aš tarsi „Makbeto“ raganos į savo žinių katilą metu viską: drakono nagus, gyvatės mėsą, šuns liežuvį, salamandros akį – žodžiu, visa, ką randu. Katilas verda, kunkuliuoja, ir pagaliau išverda kažkoks viralas, kurį jūs vadinate mano mokykla.“³ Tą pačią mintį persakė kitais žodžiais: „Reikia kalnus molio perminkyti, kalnus knygų ir kitokių visų daiktų pernešti į save, kad daug ką naujo galėtum pasakyti.“⁴

1933–1936 metais Miltinis mokosi Dullino „Ateljė“ teatro studijoje drauge su Jeanu Vilaru ir Jeanu Louis Barrault. Su Vilaru Miltinis klajoja po Paryžių, užsukę į bistro, jie diskutuoja apie modernųjį meną. Vilaras jį moko deklamuoti prancūzų poeziją.

„Paryžiuje gyventi – ar bent su juo nuolatinius ryšius palaikyti – yra žymi privilegija vien dėl laiko sutaupymo: čia, kavinėje, sutikęs vieną kitą draugą ar pažįstamą, galėjai per keliolika minučių sužinoti tai, dėl ko tau būtų reikėję per gerus tris mėnesius knygoje knistis. Nekalbant jau, žinoma, apie vadinamąją Paryžiaus „uoslę“ idėjinių ir ideologinių madų srityje“, – sakė Greimas⁵. Miltiniui smegenų koncentracijos vieta tapo namo Didžiosios Augustinų gatvės Nr. 7 palėpė, kur nuo 1935 metų rudens gyveno Barrault nuomojamame būste. Trečiadieniais čia rinkdavosi jaunieji Paryžiaus modernistai: Louis Ara-

² Ten pat, p. 21.

³ Tomas Sakalauskas, *Monologai: Miltinio gyvenimas*, Vilnius: Mintis, 1981, p. 118–119.

⁴ Ten pat, p. 147.

⁵ *Iš arti ir iš toli*, p. 25.

gonas, Jacques'as Preveras, Robert'as Desnosas, Paulis Eluard'as. Kartais atsilankydavo André Bretonas, André Malraux ir Pablas Picassas. Miltinis tuo pat metu vaidino kino filmuose ir teatre Kapucinų bulvare.

Miltinis iš arti pažino vokiečių ir anglų teatrą, susižavėjęs skaitė Konstantino Stanislavskio *Aktorius saviruošas*. Tačiau jo teatrinė vizija išaugo pirmiausia iš Prancūzijos išpūdžių. Grįžęs į Lietuvą jis imasi įgyvendinti savo paryžietiškas svajones. Miltinio teatrą Panevėžyje gaubia prancūziškumo aureolė. „Labas vakaras, monsieur Miltini“, – jį sveikindavo teatro sargas.

SEMIOTINĖS MILTINIO PRATYBOS

Plėsdamas savo humanitarinį akiratį Miltinis atrado daug autorių, kuriais savo darbuose rėmėsi Greimas. Tai kalbininkai Ferdinandas de Saussure'as ir Louis Hjelmslevas, struktūrinės antropologijos pradininkas Claude'as Lévi-Straussas, stebuklinės pasakos morfologijos aiškintojas Vladimiras Proppas, fenomenologas Maurice'as Merleau-Ponty, kūrybinės vaizduotės tyrinėtojas Marcelis Detienne'as, teatro kritikas Etienne'as Souriau, Greimo bičiulis ir bendražygis Roland'as Barthes'as. Bendras teorinis akiratis buvo solidus pamatas neakivaizdiniam Miltinio ir Greimo dialogui.

Miltinio pažintis su Greimo semiotika prasideda nuo pirmosios Greimo knygos – *Struktūrinės semantikos*⁶. Ją, kaip ir kitas skaitomas knygas, Miltinis išmargino įvairiomis atžymomis. Įsidėmėtinas vietas skaitytojas pabraukdavo, neretai parašėteje pažymėdavo vienu ar dviem vertikaliais brūkšniais, kartais dar ir raide N (*nota* – lot. „įsidėmėk“). Savo abejonę pareiškėdavo klausuku.

⁶ A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris: Librairie Larousse, 1966.

également par des A majuscules, en numérotant tous les actants et les circumactants de 1 à 6 :

Sujet	.....	A ₁
Objet	.....	A ₂
Destinateur	.....	A ₃
Destinataire	.....	A ₄
Adjuvant	.....	A ₅
Opposant	.....	A ₆

On aura vite fait le tour de cette syntaxe, qu'on a voulu élémentaire, si l'on précise, en plus, que :

1. Les majuscules sont réservées aux seuls actants et prédicats (fonctions et qualifications), tandis que les minuscules désignent les autres articulations hypotaxiques qu'on pourrait être amené à introduire.
2. Les crochets servent à reconnaître les actants, les parenthèses les opérateurs, tandis que les prédicats sont signalés par l'absence de signes d'inclusion.
3. Les relations entre unités syntaxiques sont indiquées ainsi :
  - a) une relation hypotaxique quelconque : absence de signe;
  - b) une relation dont l'indication n'est pas pertinente pour la description (:);
  - c) la disjonction (/);
4. L'ordre systématique conventionnel adopté pour la transcription des messages entiers est le suivant :

F/O (m; a) [A₁; A₂; A₃; A₄; A₅; A₆]. Ad.

Remarque I : Quelques autres signes, de caractère très général, ont été aussi utilisés. Leur définition est volontairement laissée en suspens, parce qu'on n'a pas tenu — pour des raisons dialectiques, par précaution ou par ignorance — à se prononcer sur leur nature. Ainsi :

a) «- indique la corrélation ou l'équivalence (ou le désir de préciser de telles relations);

b) v- indique l'opposition en général (ou un cherche à préciser);

c) «- indique la présupposition ou l'implication.

Remarque II : L'indication des relations entre unités non syntaxiques n'est pas dans le cadre de cette étude. Précisons toutefois que :

a) Les signes sont indiqués par des minuscules, pour les distinguer de la fois des catégories sémiotiques et des séquences, marquées par des majuscules;

b) Les relations non précises, mais hypotaxiques le plus souvent, entre les signes sont notées par le signe +. Nous avons tenu à ce que le contexte précise chaque fois la relation postulée.

Remarque III : Étant donné l'existence de nombreux systèmes de notation symbolique, source fréquente de confusion, nous avons cherché à réduire au minimum indispensable le nombre de signes utilisés. C'est pour la même raison que nous ne présentons ici que les rudiments d'une syntaxe, que chaque descripteur — à moins qu'il n'adopte son propre système de notation — pourra développer selon ses besoins. Ainsi, nous n'avons même pas mentionné les quantités (« et >), qui peuvent être considérées comme des opérateurs modifiant les actants, et dont la logique ne peut pas se passer. Les quantités dans la description sémiotique, nous à paru beaucoup plus réducteur.

d) La lexicématique de la description.

Tout effort d'explicitation d'un schéma quelconque aboutit, on le sait, à la dénomination et, par conséquent, à la création d'un nouveau lexème. Incapable d'opérer autrement, la normalisation doit viser à accomplir cette dénomination de la manière la plus économique. Ainsi, les lexèmes de langage descriptif doivent être, dans la mesure du possible, univoques, c'est-à-dire ne recouvrer, suivant en cela l'exemple des lexèmes scientifiques, qu'un seul schéma. Il est évident que, à moins d'utiliser des formants étrangers ou des combinaisons graphématiques nouvelles — et en devenant ainsi pratiquement illisible —, on ne peut y parvenir à tout coup. Il faut, par conséquent, chercher à atteindre un optimum de dénomination qui se situe entre l'absence de motivation et le risque de confusion, tout en renvoyant à la procédure de structuration le soin d'analyser les lexèmes descriptifs et de les consolider à l'aide de définitions de caractère sémiotique.

Remarque : Les amateurs de beau langage continueront à dénigrer ces néologismes souvent barbares et érudits : ils ne sont pas concernés du fait que les lexèmes dénomminatifs ne font pas partie de la langue naturelle, mais du langage descriptif second, et qu'ils ne sont pas plus français que les signes sémiotiques, par exemple.

On sait que les langues naturelles possèdent, en général, deux systèmes caractéristiques de lexicalisation : le premier consiste à verser les schémas dans les classes grammaticales (verbes, adjectifs, etc.); le second procède par dérivation. Ainsi, tout schéma fonctionnel peut, en principe, être lexicalisé soit comme verbe (résoudre, marcher, déménager, etc.), soit comme substantif (le Résolu, la solution, le marcheur, le déménageur, etc.). De même, tout schéma qualificatif peut se présenter soit comme adjectif (long, certain, intriguant, etc.), soit comme substantif dérivé (longeur, certitude, intriguant, etc.). Cette redondance naturelle ne peut être qu'une source d'hésitations dans la pratique de la description. Sans parler de la difficulté fréquente d'établir la distinction entre prédicats et actants, l'analyse a souvent de la peine à reconnaître les différents actants. Ainsi, dans les énoncés du type :

la solution du problème = F / A₁ /

la solution du professeur = F / A₂ /

deux actants distincts ont une formulation grammaticale identique.

Knygos skyriuje „Mokslinės semantikos sąlygos“ paryškinti at-
 raminiai metodologiniai teiginiai: „Žmogaus pasaulis mums iš es-
 mės atrodo apibūdinamas kaip reikšmės pasaulis. Pasaulis gali
 būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis ką nors reiškia.“ Pab-
 rėžtas Greimo teiginys, kad kalbotyra, atliekanti humanitariniuose
 moksluose katalizatoriaus vaidmenį, „pasirodė esanti ne tik abe-
 jinga, bet netgi priešiška bet kokiems semantikos tyrimams“. Išva-
 da, kad struktūrinėje kalbotyroje „semantika yra akivaizdžiai ir
 sąmoningai užmiršta“, pažymėta klaustuku. Skyriuje „Semiotologi-
 nis lygmuo“ pabrauktas ir parašėte vertikaliu brūkšniu palydėtas
 teiginys „poezija yra kalba, arba, tikriaus sakant, ji įsikuria kalboje.
 Bet koks nelingvistinis poezijos aprašymas būtų visiškai nenau-
 dingas, o gal ir neįmanomas vertimas“. Skyriuje „Diskurso izotopi-
 ja“ parašėte pabraukta Baudelaire'o eilėraščio „Splinas“ („Je suis
 un vieux boudoir“) citata ir nuoroda į Alfredo de Vigny eilėrašį
 „Mozė“, atkreiptas dėmesys į išreikštos ir paslėptos pranešimo
 plotmės perskyrą Freudo psichoanalizėje. Miltonį domino semioti-
 nės teksto aprašymo procedūros. Skyriuje „Samprotavimai apie
 aktantinius modelius“ paryškinti aktantinių vaidmenų pagal
 Proppą ir pagal Souriau sąrašai, pabrauktas Barthes'o teiginys, kad
 Racine'o tragedija nėra psichologinė.

Išstudijavęs *Struktūrinę semantiką*, Miltinis buvo pasirengęs klausytis Greimo paskaitų, skaitomų Vilniaus universitete 1971 m. rudenį. Pasak Tomo Venclovos, sklido gandas, kad jis iš Panevėžio motociklu atidūmęs į Vilnių pasimatyti su „lietuviškuoju prancūzu“. Nors pats režisierius šį gandą paneigė, bet į Vilnių iš Panevėžio Miltinis su Vaclovu Blėdžiu tikrai atvyko. Venclova sutiko jį beieškantį sveičiui dovanos. Greimas 1971 m. spalio 21 d. padovanojo Miltiniui savo semiotinių esė knygą *Du sens*⁷ (Paris: Seuil, 1970) su įrašu „Juozui Miltiniui – bendrakeleiviui – prasmės ir reikšmių ieškotojui“.

Miltinis atidžiai skaitė įvadinį knygos straipsnį „Apie prasmę“. Raide N ir dviem brūkšniais parašėte pažymėtas filosofinio diskurso apibūdinimas: „Pagrindinis filosofo uždavinys yra suprasti, sukuriant sau pačiam diskursą apie prasmę kaip milžinišką pasauliui izotopišką metaforą.“ Kitaip sakant, filosofas siekia apkalbėti pasaulį. Semiotikai, priešingai, „žinojimas remiasi mokėjimu veikti“. Jam „svarbiausia yra tai, kad jo idėjos atitiktų tai, ką jis laiko savo mokslo aktualia būkle, taip pat vidinis poreikis, kad jo idėjos „įkibtų į tikrovę“ („mordre sur la réalité“). „Jam reikalinga tokia lingvistinė logika, kuri, pavyzdžiui, traktuotų melą ir paslaptį, apgaulę ir nuoširdumą tame pačiame lygmenyje, kaip teisingumą ir klaidingumą.“ Miltinis pabraukė ir dviem brūkšniais parašėte pažymėjo pamatinį įvado teiginį: „reikšmė yra ne kas kita, kaip kalbos vieno lygmens į kitą, skirtingą, transponavimas, o prasmė – ne kas kita, kaip ši *perkodavimo* galimybė“. N raidė su klaustuku įrašyta prie sakinio „Tai, kas individualioje plotmėje yra tik melas ir nelaimių šaltinis, socialinėje plotmėje tampa tiesa ir išsivadavimu“. N raide pažymėtas teiginys „kadangi natūralioji kalba pati savaime niekada nėra tik denotatyvinė, bet daugiaplanė, gyventi nuolatiniam metaforos pavojuje yra normali padėtis, „žmogaus būvio“ neišvengiama sąlyga“.

⁷ Algirdas Julien Greimas, *Du sens. Essais sémiotique*, Paris: Éditions du Seuil, 1970.

Beveik ištaisai, dažnai dviem brūkšniais parašėje, išskirtos išvadinės įvado pastabos: „prasmės produkavimas turi prasmę tik tada, kai jis yra duotos prasmės transformacija“, „prasmė reiškia ne tik tai, ką mums reiškia žodžiai, ji yra taip pat tam tikra kryptis arba, filosofiskai kalbant, intencionalumas ir tikslingumas“, „mes vis labiau ir labiau atsisakome laikyti prasmę linijiniu ir vienaplanu reikšmių susiejimu tekstuose ir diskursuose“.

Straipsnyje „La linguistique structurale et la poétique“ („Struktūrinė kalbotyra ir poetika“), neįtrauktame į lietuviškąją Greimo *Semiotikos* rinktinę, Miltinis susidomėjo skyriumi „La corrélation entre l'expression et le contenu“. Pabrauktas siūlymas sprendžiant poetinių formų reikšmės problemą suteikti „tiesos“ reikšmę turinio ir išraiškos atitikimui. Pažymėta straipsnio išvada, kad skirtingai nei poezijos substancija, poetinė forma, pasireiškianti pertekliniais išraiškos ir formos atitikmenimis, sukuria tęstinumo ir tiesos prasminius efektus ir yra grynai euforinė. Kaip matome, šiuo atveju Miltinį sudomino semiotinė tiesos samprata, nepriimanti „tiesos“ tapatinimo su atitikimu daiktiškai tikrovei. Jį pakeičia turinio ir išraiškos atitikimas arba, kaip dažnai sako Greimas, išraiškos ir turinio izomorfizmas – esminis, jo manymu, poetinio diskurso bruožas. „Tiesa“ šiame straipsnyje vadinama „prasminiu efektu“, kurį sukuria sakomas arba užrašytas diskursas. Kaip tik dėl to pertekliniai išraiškos ir formos atitikmenys, apibūdinantys poetinį, arba, plačiau imant, estetinį diskursą, siejami su suvokėjo patiriamu grynai euforiniu išspūdžiu. Kitaip tariant, meninė tiesa visada yra maloni.

Straipsnyje „Les proverbes et les dictons“ („Patarlės ir priežodžiai“), kurio lietuviškoje rinktinėje taip pat nėra, Miltinis pasibaurė sentenciją „Fais ce que tu penses si tu ne peux pas faire ce que tu veux“ („Daryk tai, ką galvoji, jei negali daryti to, ką nori“).

Pastabos *Du sens* puslapiuose liudija, kad Greimas, pavadinęs Miltinį prasmės ir reikšmių ieškotoju, neklydo.

1976 m. balandžio 24 d. Greimas pasiunčia Miltiniui ką tik išėjusią savo studiją *Maupassant. Teksto semiotika: praktinės pratybos*⁸ (Paris: Seuil, 1976) su įrašu „Juozui Miltiniui, tekstas, kuris kalba apie Paryžių, apie draugystę, apie laisvę“. Paryžius ir draugystė buvo semantinė Miltinio ir Greimo bendravimo ašis. Abu juos subrandino Paryžiaus aplinka. „Gražiausi linkėjimai jau įžengusiems metams – su pasimatymo ir apšnekėjimo viltimi“ (1978 m. sausio 1 d.), „Būk, pasveikintas, mielasai, su naujais, gražiais metais. Su darbštaus kūrybingumo linkėjimais“ (1978 m. sausio 10 d.), „Dėkoju, mielas bitininke už prisiminimą ir pasveikinimus. Gražinu juos su kaupu, nuo širdies! Vis dar tikiuosi, kad pasimatysime, gal net šį rudenį?“ (1984 m. sausio 13 d.). Vadindamas savo bičiulį bitininke Greimas netiesiogiai užsimena apie giminytės per bites, vadinamos bičiulyste, sampratą, aptartą knygoje *Apie dievus ir žmones*. Pasak Greimo, tai – socialinio bendravimo forma, grindžiama abi-pusiais išipareigojimais.

Apibūdindamas Maupassant'o novelę kaip tekstą apie laisvę Greimas, matyt, prisiminė savo politinę biografiją. Karo metais jis įsitraukia į antinacinę rezistenciją, redaguoja pogrindinį laikraštį *Laisvės kovotojas*, raginusį Lietuvos jaunimą nepaklusti jokiems okupacinės valdžios verbavimams. Artėjant frontui, Greimas pasitraukia į Vakarų ir apsistoja Paryžiuje, iš kur palaiko ryšius su antisovietine rezistencija. Būsimasis semiotikas Paryžiuje lygia greta gyvena politiko ir mokslininko intelektualo gyvenimą. Dienomis jis planuoja antisovietinės rezistencijos žygius, susirašinėja su jos dalyviais, vakarais rašo daktaro disertaciją apie Paryžiaus madą 1830-aisiais. Antisovietinei rezistencijai atlėgus, Greimas, ragindamas Bronį Savukyną įsitraukti į mitologinio žodyno rašymą, ironizavo: „Kol tėvynę išvaduos, padarytume žodyną.“

⁸ Algirdas Julien Greimas, *Maupassant. La sémiotique du texte, exercices pratiques*, Paris: Éditions du Seuil, 1976.

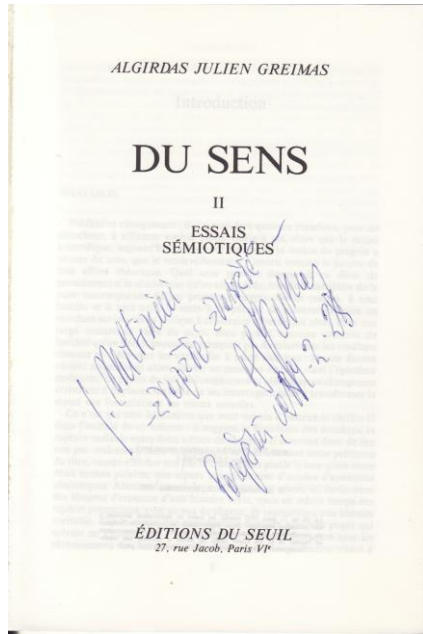

1984 m. vasario 28 d. Greimas pasiunčia Miltiniui antrašį savo semiotinių esė rinkinį – *Du sens II*⁹ su išpūdinga dedikacija: „J. Miltiniui – žvaigždei žvaigždė – A. J. Greimas.“

(Tiesa, tą pačią dieną pasiųstame laiške savo nuopelnus jis vertina kukliau: „Dėkoju, mielasai, už gražų laišką ir už „smailus“ užgyrimus, kuriuos jame įskaičiau. Gražinu jus su kaupu. Pats tikrai savo kraštui būsi daugiau davęs negu aš.“) Laiške Greimas prašo patvirtinti knygos gavimą: „Jei ne – bandysiu siųsti iš naujo.“

Knygos 27, 69 ir 103 puslapyje didelėmis raidėmis užrašyta Miltinio pavardė. Siųsdamas knygas į sovietinę Lietuvą Greimas šitaip rūpinosi, kad jos neatsidurtų uždaruose specfonduose, nepasiekusios adresato.

Knygos Įvade Miltinis išskyrė siūlymą semiotinę pasijų teoriją grįsti modalumų terminais. Semiotinę modalumų interpretaciją Greimas vadino trečiąja semantinė revoliucija (po Louis Hjelmslevo reikšmės teorijos ir Vladimiro Proppo ir Claude'o Lévi-Strausso naratyvinių struktūrų). Miltinis pasižymėjo Įvado išvadą: „viskas klostosi taip, kad kai kurioms instrumentinėms sąvokoms praradus savo euristinę vertę, naujas projektas – modalinės semiotikos sintaksės, galinčios sukurti savąją problematiką ir sukurti naujus

⁹ Algirdas Julien Greimas, *Du sens II. Essais sémiotique*, Paris: Éditions du Seuil, 1983.

semiotinius objektus, konstravimas – jau yra pasirengęs po dešimties metų kolektyvinių pastangų perimti pamainą“.

Straipsnyje „Dėl modalumų teorijos“ atidžiausiai perskaitytas poskyris apie tiesosakos modalumus. Išskirta buvimo ir atrodymo priešprieša, artikuliuojama raiškos (atrodyti ↔ neatrodyti) ir imanencijos (būti ↔ nebūti) schemomis. Pasižymėtos tiesos ir klaidingumo ašys (*tiesa* vs *klaidingumas*) ir *paslapties* (būti+neatrodyti) bei *melo* (nebūti+atrodyti) deiksės.

Straipsnyje „Tiesosakos sutartis“ pasižymėta pastaba apie La Fontaine'o pasakėčios brechtiškosios ir sartriškosios interpretacijos galimybę. Atkreiptas dėmesys į poetinės kalbos problematiką: ritmo iškraipymą rumunų baladėje ir antrąjį balsą, transcenduojantį kasdienę šneką, afrikietiškosiose kaukių procesijose, į anagoginę plotmę paraboliniame diskurse. (Plačiau apie tai Greimas vėliau kalba studijoje *Apie netobulumą*.) Dviem brūkšniais parašėse pažymėtos pastabos apie iš viduramžių gilumos atsklidusį skausmo šauksmą *credo quia absurdum* („tikiu, kadangi tai beprasmybė“) ir straipsnio pabaiga: „Visa tai vyksta taip, tarsi tiesa ir tikrumas, turėdami skirtingą semiotinę padėtį, reprezentuotų dvi neredukuojamas semiotines formas, kurių koegzistavimas yra sunkus, bet neišvengiamas.“ Prie sakinio „reikia konstatuoti, kad žmonės netiki tikėdami“ parašėte įrašyta N raidė.

Leksinės semantikos studijoje *Apie pyktį* Miltinis paryškino paprastojo ir patikliojo laukimo perskyrą, pastabą apie nepasitenkinimą kaip varomąją pasijų jėgą, atkreipė dėmesį į pykčio ir įžeidimo parasinoniminius apibrėžimus.

Greimas atsiuntė Miltiniui du savo sudarytus straipsnių rinkinius. Vienas jų – gestų kalboms skirtas specialus žurnalo *Langages* numeris¹⁰. Jame kaip įvadas pateiktas Greimo straipsnis „Natūraliojo pasaulio semiotikos sąlygos“. Kitam rinkiniui – *Essais de sémiotique poétique*¹¹ Greimas parašė įvadą „Pour une théorie du discours poétique“. Abu rinkiniai minimi Greimo laiškuose Milti-

¹⁰ A. J. Greimas, „Pratiques et langages gestuels“, *Langages*, 1968, Nr. 10.

¹¹ A. J. Greimas, *Essais de sémiotique poétique*, Paris: Librairie Larousse, 1972.

niui. Negavęs patvirtinimo, kad siųstas rinkinys *Pratiques et langages gestuels* pasiekė adresatą, Greimas rašo: „Dėl *Langage gestuel* – nesusipratimas: arba neatėjo, arba dar neatėjo. O laida jau išsibaigusi, lauksiu naujos, nes atdaviau pačiam savo paskutinį egzempliorių (1973 m. sausio 17 d.). Vis dėlto, nors ir vėluodama, knyga adresatą pasiekė. Į Miltonio prašymą atsiųsti antrąjį rinkinį Greimas atsakė: „Essais de sémiotique poétique“ jau nebeturiu. Tai rytoj – iš Paryžiaus – parašysiu Larousse’ui, kad pasiųstų tiesiog. Jei – ir kai – gausite, praneškite trumpai. Kitaip – vėl siųsiu“ (1978 m. gegužės 23 d.). Vienaip ar kitaip knyga pateko į Miltonio biblioteką.

Skaitydamas Greimo knygas originalo kalba Miltonis susidarė patikimą Greimo semiotikos vaizdą. Išėjus darbų rinkinei lietuvių kalba¹² straipsnių vertimų jis nebeskaitė. Užtat gausu pabraukimų rinktinės sudarytojo įžanginiame straipsnyje „Algirdas J. Greimas ir jo semiotika“. Miltonis pasižymėjo enciklopedinę informaciją apie Greimo semiotikos kalbinį ir filosofinį kontekstą, apie skirtingas semiotikos mokyklas ir specialiąsias atšakas, pasibraukė sudarytojo aiškinamus semiotinius terminus, knygų *Struktūrinė semantika* ir *Apie prasmę* aptarimą. Prie teiginio apie galimybę integruoti į semiotiką filosofinę jausmų teoriją įrašė klausuką. Skaitytojo dėmesį patraukė Pavilionio pateiktos Greimo interviu prancūzų spaudoje citatos arba jų parafrazės:

„Jeigu mes neišmoksime suprasti žmonių visuomenės, tai galime greitai išsprogti su visa planeta žemele. Užtat man ir atrodo, kad paskirti dalį savo gyvenimo, paskirti dalį savo valandų šitai problematikai gali būti šio to vertas gyvenimo tikslas...“ Šitai semiotika, mėgindama padaryti gyvenimą priimtinesnį, suteikti jam daugiau prasmės ir grožio, natūraliai pranoksta savo mokslinį projektą, kad virstų „etika ir estetika ir beveik ideologija“.

Penkiais sutartiniais ženklais Miltonis pasižymėjo „turbūt filosofišiausios ir jausmingiausios Greimo knygos“ *Apie netobulumą*¹³

¹² Algirdas Julius Greimas, *Semiotika. Darbų rinktinė*, sudarė ir vertė Rolandas Pavilionis, Vilnius: Mintis, 1989.

¹³ Algirdas-Julien Greimas, *De l'imperfection*, Périgueux: Pierre Fanlac, 1987.

pristatymą: „Yra vienintelis kelias, vienintelis takas, vedantis į *estezę* – kūno ir sielos aistrų išgyvenimą. Jis įvyksta tuomet, kai *resemantizuojami* kasdienės aplinkos objektai, t. y., kai jiems priskiriama nauja prasmė, arba kai siekiama atitrūkti nuo kasdieniško, įprastinio ir persikelti *kitur*. [...] Kasdienybės netobulumas suvokiamas kaip „tramplinas“, perkeliantis mus iš netobulo į (beveik) tobulą, „iš nereikšmingumo į prasmę“.

Atrodo, kad studija *Apie netobulumą* Miltinio nepasiekė ir į jo semiotinio skaitymo akiratį nebepateko. Knygos *Semiotika. Darbų rinktinė* išanginis straipsnis buvo paskutinis Miltinio studijuotas semiotinis tekstas.

KODA

„Mano tokia prigimtis: knygų telkimas, rijimas, pasibraukimai, prisikrovimas, vykstant į kelionę, – rašė Miltinis apie savo skaitymo aistrą. – Skaitau ne dėl to, kad galėčiau tai panaudoti, o kad juntu minties judėjimą, įcentrinę dinamiką, kuri išvaro drumzles. Žaidžiu su atrasta mintim ir vaizduote, ją pratęsiu, vedu iki begalybės.“¹⁴ Greimo knygos tenkino Miltinio skaitymo aistrą. Jūdvių susirašinėjime išnyko nuotolis tarp adresanto ir adresato. „Voko pastogėje“, kaip sakė Greimas, susitiko du lygiaverčiai kūrėjai.

¹⁴ Tomas Sakalauskas, p. 225–226.

RÉSUMÉ

Le dialogue des étoiles

Kęstutis Nastopka

Le présent article offre l'aperçu des documents de communication entre Algirdas Julius Greimas et Juozas Miltinis : notes marginales de Miltinis dans les livres de Greimas, inscriptions de Greimas dans les livres envoyés à Miltinis, lettres et cartes postales.

Le lien étroit avec la culture française était ce que les deux créateurs avaient en commun. Beaucoup des auteurs auxquels référait Greimas dans ses travaux faisaient l'objet de l'intérêt de Miltinis. Cela constituait la base de leur dialogue indirect.

Dans la *Sémantique structurale*, Miltinis souligne la thèse méthodologique fondamentale de Greimas : « Le monde humain nous paraît se définir essentiellement comme le monde de la signification ». Dans l'introduction de l'ouvrage *Du sens*, il prête attention, entre autres, à la conclusion stipulant que le sens n'est pas l'enchaînement linéaire et uniplane des significations, qu'il est aussi une direction, c'est-à-dire une intentionnalité et une finalité.

En envoyant à Miltinis son étude sur la nouvelle de Maupassant *Deux amis*, Greimas l'a caractérisée comme un texte qui parle de Paris, d'amitié, de liberté. Paris et l'amitié constituaient l'axe sémiotique de communication entre ces amis indirects. Quant au « texte sur la liberté », c'est une allusion à la biographie politique de Greimas.

Dans le deuxième recueil d'essais sémiotiques de Greimas *Du sens II*, on trouve une dédicace impressionnante : « À J. Miltinis – une étoile à une étoile – A. J. Greimas ».

Après la parution du recueil des travaux de Greimas en lithuanien, Miltinis a lu attentivement l'article introductif du rédacteur du livre Rolandas Pavilionis. Outre l'information encyclopédique sur le contexte linguistique et philosophique de Greimas, ce sont les citations des interviews de Greimas dans la presse française et la présentation du « livre probablement le plus philosophique et le plus émotionnel » *De l'imperfection* qui ont attiré son attention.

Dans la correspondance de Greimas et Miltinis, la distance entre le destinataire et le destinataire s'efface. Pour paraphraser Greimas, deux créateurs égaux se sont rencontrés « sous la couverture de l'enveloppe ».

Mots-clés: culture française, théâtre, méthode sémiotique, signification, sens, véridiction, sémiotique de la lettre.

Semiotinis žvilgsnis į Greimų tiltą Prienuose

Giedrė Smolskaitė

ANOTACIJA

Šiame straipsnyje aptariamas semiotikos kontekste gana neįprastas objektas – tiltas. Analizei pasirinktas konkretus Prienų mieste esantis tiltas, kuriam Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 21 d. nutarimu suteiktas Greimų vardas. Straipsnyje siekiama tiltą analizuojant išbandyti paties A. J. Greimo kurtos semiotikos įrankius, daugiausiai dėmesio skiriant statinio paskirčiai, paties tilto ir juo jungiamų krantų savybėms, elementariosioms semantinėms kolektyvinio ir individualiojo universumų artikuliacijoms.

Pasirinkus netradicinį objektą atsiskleidžia semiotinio metodo galimybės. Atliktos analizės rezultatai išryškina prasmę to, kas įprastai laikoma tik erdvine, du sausumos taškus sujungiančia statybine konstrukcija. Objekto aptarimas parodo, kokios vertės būdingos šiuo statiniu jungiamoms Prienų dalims ir kaip tiltas dalyvauja viso miesto ir kiekvieno prieniečio gyvenime.

Šio nedidelio tyrimo išvados leidžia teigti, kad Greimų vardas dera su įvairiomis tilto savybėmis bei sukuria naujų prasmų: atpažįstame daugiskaitiškumą ir dvilypumą, tėvo ir sūnaus santykio įprasminimą, cikliškumą, rituališkumą. Be to, tiltas pasirodo esąs tarpininkas tarp gamtos ir kultūros, gyvenimo ir mirties.

Esminiai žodžiai: Greimų tiltas, semiotinė analizė, Greimai, Prienai.

Prienai, Lietuvos pietuose esantis miestas, garsėja iš čia kilusiais žinomais žmonėmis. Vieni jų – Julius Greimas (1882–1942), mokytojas, 1934–1940 m. aktyvus, miesto proveržio siekęs Prienų bur-

mistras, vėliau tremtinys, ir jo sūnus Algirdas Julius Greimas (1917–1992), pasaulinį pripažinimą pelnęs mokslininkas, mitologas, Paryžiaus semiotikos mokyklos įkūrėjas. Greimas jaunesnysis mėgdavo vasaros atostogas leisti vaikštinėdamas su tėvu po Prienuų girias¹, o jo tėvas ypač rūpinosi naujo, modernaus miesto tilto statyba², kuris stovi iki šiol.

Prienuų tiltas³ (1, 2, 3, 4 pav.) sujungia šiaurinę ir pietinę miesto dalis. Retas vietos gyventojas, miesto svečias ar pro šalį važiuojantis keliautojas išvengia šio vienintelio mieste tilto, kuriam Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. birželio 21 d. nutarimu Nr. 900 suteiktas Greimų vardas. Taip miesto savivaldybės, o ypač profesoriaus Karolio Rimtauto Kašponio iniciatyva tiltas virto paminklu, įamžinančiu tėvo ir sūnaus Greimų atminimą.

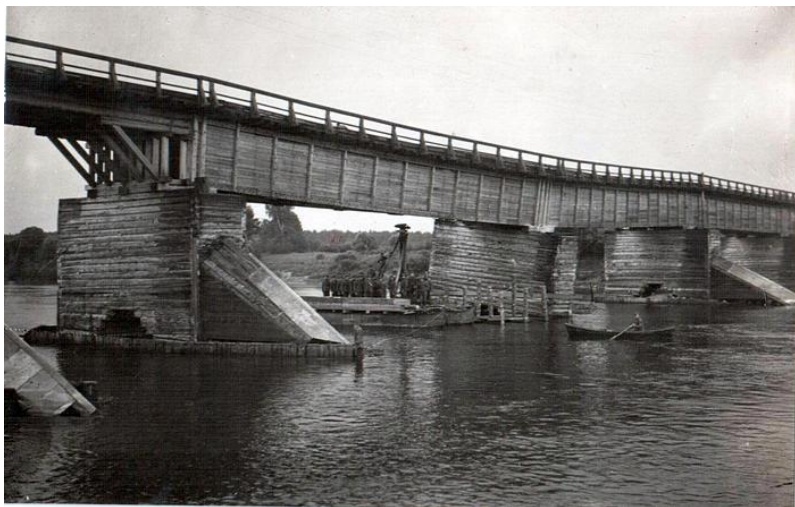
Tad šiame straipsnyje siekiama Prienuų tiltą aptarti semiotiškai, kiek tai įmanoma, remiantis paties A. J. Greimo siūlytomis semiotikos sąvokomis. Mėginama susieti įvairias tilto savybes ir jo kontekstą, paskirtį su naujuoju pavadinimu, nustatyti, kokias prasmes sukuria šis santykis, kaip dera tilto semantinį lauką grindžiančios vertės, priešpriešos ir sąsajos su pavadinimo inspiruojamomis vertėmis ir kuriama išpūdžiais. Daugiausiai dėmesio skiriama elementariosiems semantinėms kolektyviniui (gamta *vs* kultūra) ir individualiojo (gyvenimas *vs* mirtis) universumų artikuliacijoms.

¹ T. F. Broden, „Algirdas Julius Greimas: vaikystė, mokslai ir karo metai“, iš anglų k. vertė Jūratė Levina, in: *Asmuo ir idėjos I*, sud. Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2017, p. 635–702, p. 654.

² V. Kuzmickas, „Prienuų tiltas tarpukario istorijos zigzaguose 1936–1939 m.“, paskelbta 2015-07-27, *Naujasis Gėlupis*. Prieiga internetu: <http://www.naujasisgelupis.lt> [žiūrėta 2019-01-10].

³ Prienuų tilto panoraminį vaizdą galima pažiūrėti „Lietuva 360“ puslapyje: <https://www.facebook.com/lietuva360>.

1 pav. Senasis, medinis Prienų tiltas,
Birštono muziejaus fondų nuotrauka, 1920

2 pav. Naujasis Prienų tiltas,
Birštono muziejaus fondų nuotrauka, 1938 (iš kolekcininko
H. Kebeikio kolekcijos, parūpinta kolekcininko A. Miliausko)

3 pav. Greimų tiltas šiandien, nuotrauka autorės, 2017

4 pav. Greimų tiltas naktį kalėdiniu laikotarpiu,
Simonos Degutytės nuotrauka, 2016

GREIMŲ TILTAS

Kai kalbama apie tiltus, dažniausiai susitelkiama vien į jų pasirtį – sujungti du priešingus sausumos taškus. Tačiau šiame straipsnyje tilto funkcijos aptarimu neapsiribojama: čia taip pat mėginama aprašyti tilto kuriamą prasminių lauką, aktualizuojamas semantines priešpriešas, tilto savybes, jungiamų krantų ypatumus ir pan.

Greimų tilto jungiami Nemuno krantai ir Prienų miesto dalys sudaro ne tik geografinę, bet ir sociokultūrinę priešpriešą. Krantus vadinsime A ir B. A krante – pagrindinė, pietinė miesto dalis, Suvalkija, buvusi Prūsijos teritorija, valstybinės reikšmės magistralinio kelio A16 kryptis – Marijampolė. B krante – Papriene vadinama šiaurinė miesto dalis, Dzūkija, buvusi Rusijos teritorija, magistralinio kelio kryptis – Vilnius.

Semantinėje gamtos ir kultūros priešpriešoje tiltas priskirtinas kultūros poliui. Jį, kaip ir bet kurį kitą medžiaginį objektą, suvokiame ir patiriame jusliškai. Kitaip nei Nemuno krantai, jis yra pilkas, kone nespalvotas, pailgas, tiesus, horizontalus, statiškas, nejudrus, „negyvas“. Kaitos ir judėjimo, būdingų upės krantams, fone tilto plastinės savybės kuria pastovumo įspūdį. Antra vertus, spalvų, dinamiškumo, judrumo ir gyvybiškumo tiltui suteikia juo keliaujantys žmonės, orų bei metų laikų kaita, taip pat aukšti vertikalūs šviestuvai, o kalėdiniu laikotarpiu – ir nuosekliai išdėstytos vertikalios, tamsoje šviečiančios šventinės dekoracijos. Greimų tiltui tenka svarbus vaidmuo socialiniame Prienų gyvenime ne tik dėl jo tiesioginės paskirties: jis reaguoja į paros metų bei tampa vienu pagrindinių akcentų puošiant miestą prieš didžiąsias žiemos šventes.

Upės krantuose dominuoja gamta: Nemuno pakrantės žemėtos, jose auga žolės, krūmai, medžiai. Dalyje kranto A suformuota betoninė krantinė – čia galima pasivaikščioti, prisėsti ant suoloelio, važiuoti dviračiu ir pan., bet B pusėje žvilgsnis aprėpia tik gamtišką, laukinį krantą. Abiem krantams būdingas spalviškumas ir dinamiškumas, kurį lemia augalijos ir metų laikų kaita. Kita vertus, šias savybes papildo ir kultūriniai elementai: žmonių ir automobilių srautai, urbanistiniai pokyčiai.

Beveik tas pats pasakytina ir apie Nemuną. Vanduo priklauso gamtos stichijai, o gelmėse vyksta vandens gyvūnų ir augalijos gyvenimas. Kaip ir krantai, Nemunas taip pat spalvingas ir dinamiškas – upė reaguoja į metų laikų pokyčius (žiemą grūdasi ledo lytis, pavasarį pakyla vandens lygis ir pan.), o vandens paviršiuje atsispindi dangus, krantuose esantys medžiai, bet taip pat ir pastatai, žmonės. Be to, čia beveik kiaurus metus galima sutikti žvejų. Nemunas vadintinas Greimų tilto *raison d'être*: nors vandeniui galima nusigauti iš vieno kranto į kitą, jis leidžia tai padaryti sausuma.

Kaip matome, abipus Nemuno esantys A ir B krantai nevienodi kultūros atžvilgiu: A krantas iš dalies sukultūrintas (suformuota krantinė), o B pakrantė labiau laukinė, joje nėra pasivaikščiojimui, važinėjimui skirtų takų. Abu krantus sieja gamtiškumo, spalvingumo ir dinamiškumo semos.

Svarbu paminėti, kad Prienų tiltas – kaip kultūros statinys – susiliečia ir su žeme (abiem krantais), ir su vandeniu (upėje panardintos atraminės jo konstrukcijos⁴). Išskildamas virš žemės ir vandens, Greimų tiltas įtraukia dar vieną gamtos stichiją – orą. Dėl aukščio upės vandenyje matomas veidrodinis tilto atspindys kuria dvigubumo išpūdį. Žvilgsniui atsiveria tarytum du tiltai – pati konstrukcija (kultūrinis darinys) ir jos atvaizdas vandenyje. Vadinasi, kultūros poliui atstovaujantis Greimų tiltas turi sąlytį su beveik visomis gamtos stichijomis: žeme, vandeniu, oru, o iš jų santykio gimsta du vienas kitą dubliuojantys tilto atvaizdai.

JUDĖJIMO GALIMYBĖS IR KOMPLIKACIJOS

Jeigu tilto Prienuose šioje konkrečioje vietoje nebūtų, judėjimas sausuma nutrūktų: krantuose būtų įmanoma keliauti visomis kryptimis, bet tiesiogiai iš vieno kranto į kitą – ne. Judėjimą, žinoma, pavyktų tęsti vandeniu, tačiau įveikti palyginti nemažą atstumą tarp skirtingų miesto dalių reikėtų valtys ar kitos vandens

⁴ Įdomu, kad atraminės tilto konstrukcijos yra šešios – būtent tiek raidžių sudaro dabartinį jo pavadinimą.

transporto priemonės, o norintis upę perplaukti pats turėtų būti puikus plaukikas, gebantis pasipriešinti stipriai Nemuno srovei. Be to, tai būtų įmanoma tik šiltuoju metų laiku. Šaltuoju periodu, taip pat nemenkai rizikuojant, kitą krantą galbūt pavyktų pasiekti ledu. Tačiau išvardintosios alternatyvos yra pernelyg nepatogios ir pavojingos.

A ir B krantus jungianti tilto horizontalė leidžia pratęsti judėjimą sausuma. Pertrūkį pakeičia tolydumas. Vilniaus universiteto architektūrinį ansamblį analizavęs semiotikas Manaras Hammadas universiteto kiemus įvardijo vaikščiotojų *pasiskirstymo erdve*⁵. Taip galima apibūdinti ir tilto funkciją: jis, regis, nėra skirtas niekam kitam, tik įveikti atstumą nuo vienos miesto dalies iki kitos, kai siekiama tiltą pervaziuoti ar pereiti.

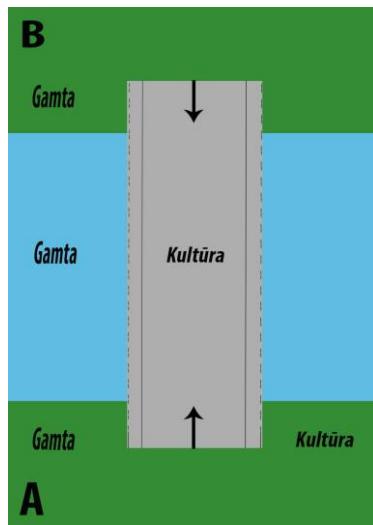
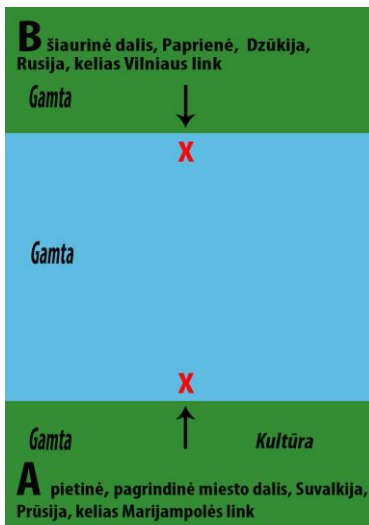
Viena vertus, tiltas įkūnija judėjimo laisvę, galimybę sausuma nusigauti iš vieno kranto į kitą. Tiltu viduryje bei tose vietose, kur jis susijungia su krantais, susiformuoja plotas, kuriame iš esmės nėra eismą ar žvilgsnį varžančių elementų. Čia dominuoja atvira erdvė, laisvumo pojūtis. Kita vertus, tilto šonuose įrengtos metalinių aptvarų ir turėklų juostos tarsi jį įrėmina: važiuojamoji tilto dalis atskirta nuo pėsčiosios, o kiek aukštesni apsauginiai turėklai yra tilto išorėje. Iš abiejų pusių gaubiamiems pėstiesiems leidžiama laisvai judėti pirmyn ir atgal, esant norui stabtelėti, netgi pažvejoti, tačiau draudžiama kirsti tiltą skersai. Kelių eismo taisyklės automobilių judėjimą apibrėžia daug griežčiau: važiuojant tiltu draudžiama sustoti ar stovėti, apsisukti, lenkti⁶. Taigi tilto konstrukcija ir eismo principai lemia dvejopas aptariamo objekto savybes: jam būdingas tam tikras judėjimo ir matymo laisvumas, bet kartu ir dalinis judėjimo bei regos lauko suvaržymas, kuris, beje, suteikia tam tikro saugumo. Vadinasi, tiltas susieja laisvę ir atsakomybę,

⁵ Žr.: M. Hammad, „Vilniaus universitetas: semiotinis architektūros ir planų tyrimas“, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, *Semiotika*, Nr. 10, 2014, p. 37.

⁶ Kelių eismo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 11 d. nutarimu Nr. 1950, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. lapkričio 13 d. nutarimo Nr. 26198 redakcija, str. 116, 150. Prieiga internetu: <http://www.keliueismotaisykles.info>.

išryškina paklusimo taisyklėms svarbą ir būtinybę, o kartu sudaro sąlygas saugiai kelionei.

Matome, kad Greimų tiltą kaip kultūrinį darinį gaubia gamtiškieji žemės, vandens ir oro elementai, jis sujungia Prienus ir Papriene, Suvalkiją ir Dzūkiją, istorines Prūsijos ir Rusijos ribas, Marijampolės ir Vilniaus kryptis. Plastinės tilto savybės atliepia jo paskirtį: tiesumas ir horizontalumas leidžia saugiai, tiksliai ir patogiai pasiekti kelionės tikslą trumpiausiu keliu, statybinių medžiagų tvirtumas ir kelio dalių atskyrimas aptvarais užtikrina judėjimo saugumą, o negausūs dekoratyviniai ir spalviniai elementai rodo, kad projektuojant ir eksploatuojant tiltą svarbiausia yra jo funkcionalumas ir patikimumas. Pėsčiųjų ir automobilių judėjimo laisvę bei gerą matomumą papildo saugumo ir ribojimo reikšmės, iškeliamą paklusimo taisyklėms svarba. Kita vertus, žmonių ir transporto eismas, įprasti ir šventiniai šviestuvai suteikia tiltui gyvumo, dinamiškumo, spalvų, puošnumo, įtraukia jį į socialinį miesto gyvenimą.

TILTO VAIDMUO MIESTO GYVENIME

Bene kiekvienos pasirinktos erdvės analizė numato plastiškumo (vizualumo) ir naratyvumo sankabą. Plastinė semiotika analizuoja išraiškos plotmę, o klasikinė naratyvinė semiotika – daugiau turi-

nio formą. Kai Greimo naratyvinėje gramatikoje subjektai juda savo geidžiamų vertės objektų link, ir subjektai, ir vertės objektai keičia savo padėtį erdvėje: „[O]bjektai, eidami iš rankų į rankas, keliauja iš vienur į kitur, subjektai, leisdami tų objektų ieškoti, iš savojo *čia* patenka į svetimąjį *ten*.“⁷ Šis aktantų judėjimas reikšmingas ne tik literatūros tekstuose, bet ir erdviniuose dariniuose. Tam tikrą naratyvinę programą galime rekonstruoti ir kalbėdami apie tilto erdvinę konstrukciją.

Įsivaizduokime, kad esame pietiniame krante ir norime (ar privalome) nuvykti į šiaurinę miesto pusę. Krantas, kuriame esame (*čia*), priešinamas norimam pasiekti (*ten*) – kitam upės krantui. Tiltas suteikia galimybę pasiekti tikslą: keliaudami juo atsiduriame norimoje miesto dalyje, *čia* netrukus virsta geidžiamu *ten*. Taigi tiltą galime vadinti *modalizuoto subjekto* (to, kuris nori / privalo / gali / moka) *pagalbininku*⁸, leidžiančiu pasiekti jo vertės objektą. Bet tam, kad jį pasiektų, subjektas dar privalo turėti reikiamą *kompetenciją* – žinoti ir paisyti jau minėtų eismo taisyklių. Na, o Nemuną (kaip ir, pavyzdžiui, karų laikotarpiais tiltą deginusius bei sprogdinusius okupantus) galėtume laikyti *priešininkais*, trukdančiais subjektui pasiekti tikslą ir įgyvendinti savo naratyvinę programą. Svarbu akcentuoti, kad tilto kaip *pagalbininko* suvokimą lemia juo keliaujantys *subjektai*; kitaip tariant – prasmė kuriama vietą keičiančių vartotojų⁹.

Naratyvui rasti būtina transformacija arba pokytis, virsmas. Galime kalbėti apie transformacijas, susijusias su pačiu tiltu. Pavyzdžiui, tilto buvimas aiškiai keičia kraštovaizdį: naikina natūralią krantų atskirtį, susieja gamtos ir kultūros elementus. (Atitinkamai, jo panaikinimas reikštų krantų atskirties atkūrimą, gamtos ir kultūros atsiejimą.) Prieš kiek daugiau nei aštuonerius metus po-

⁷ Žr.: P. Jevsejevas, K. Nastopka, „Erdvės semiotika“, *Semiotika*, Nr. 9, 2013, p. 4–12. Prieiga internetu: <http://www.semiotika.lt>.

⁸ A. J. Greimas, J. Courtés, „Adjuvant“ ; in: id. *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette, 1979, p. 10.

⁹ Žr.: M. Hammad, „Vilniaus universitetas: semiotinis architektūros ir planų tyrimas“, p. 39.

kytį patyrė ir pats tiltas, kai jam buvo suteiktas Greimų vardas. Aptariamas darinys taip pat įgalina juo besinaudojančių žmonių (*veikimo ir būsenos subjektų*) transformacijas: veikdami pagal apibrėžtas taisykles, jie gali pakeisti savo buvimo vietą, persikelti iš *čia* į *ten*, įgyti vertės objektus ir taip pakeisti savo būseną. Tad tiltas Prienų mieste yra įtraukiamas į sociumo naratyvą ir iškyla kaip miestiečių pagalbininkas, įgalinantis jų virsmus¹⁰.

TARP GYVENIMO IR MIRTIES

Greimas teigė, kad vieno reikšminio elemento išskyrimas visuomet numato ir antrąjį – santykio tarp dviejų buvimas yra būtina reikšmės radimosi sąlyga¹¹. Tiltas, savaime apimantis dviejų krantų (A ir B) priešpriešą, numato ir kitų, konkretesnių opozicijų raišką bei jų sintezę. Jau anksčiau išvėlgėme vieną pagrindinių tilto diskursą skrodžiančių priešpriešų – gamta *vs* kultūra. Viena vertus, tiltas priskirtinas kultūros laukui, o krantai – gamtos stichijai. Kita vertus, abu šios opozicijos elementai pasižymi mišrumu: gamtiškuose krantuose veikia žmonės, yra pramintų takų, stovi įvairūs pastatai, viename krante išbetonuota krantinė; tuo pat metu kultūros poliui priklausantis tiltas susiliečia su krantais ir upe, iškildamas į orą atsispindi vandenyje, be to – jis tarsi reaguoja į paros ir metų laiką.

Kitą esminę opoziciją pasiūlo miesto gamybos ir gyventojų poreikius aptarnaujanti sfera, konkrečiau – įstaigų pasiskirstymas abiejose tilto pusėse – tai bendroji priešprieša gyvenimas *vs* mirtis. A (pietiniame) krante, kurį daugiau siejome su kultūros poliumi, veikia visa pagrindinė Prienų infrastruktūra: čia įsikūrusi miesto savivaldybė, mokykla, darželiai, kultūros ir laisvalaikio centras, autobusų stotis, didesnės parduotuvės, policijos komisariatas,

¹⁰ Kadangi šiuo atveju daugiau koncentruojamasi į objekto funkciją, jo paskirtį, o ne diskurso turinio plotmės formą, išsamesnis naratyvinės gramatikos taikymas tilto analizei reikalautų naratyvumo sąvokos tikslinimo. Už šią ir kitas pastabas dėkoju dr. Pauliui Jevsejevui.

¹¹ A. J. Greimas, *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 47.

bankų skyriai, sporto ir pramogų arena, muziejus, darbo birža, grožio salonai, daugiaaukščių namų kvartalai ir t. t. Šį krantą anksčiau priskyrėme kultūros poliui, o dabar matyti, kad jis taip pat įkūnija gyvenimo ašį.

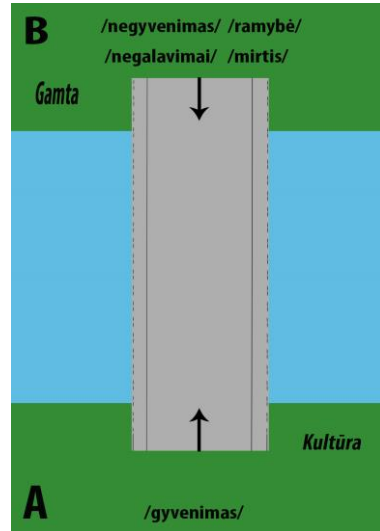
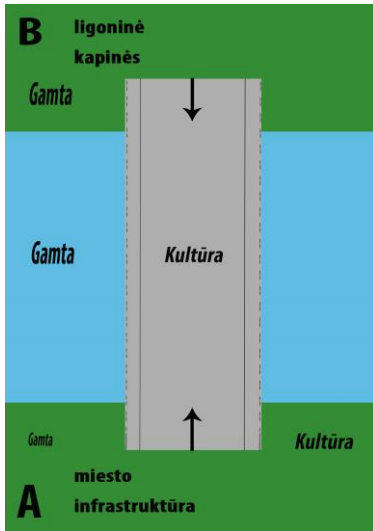
Savo ruožtu B (šiaurinėje) pakrantėje, gerokai mažesnėje miesto dalyje, dominuoja nuosavų gyvenamųjų namų kvartalai, čia yra Prienų globos namai, Žvėrinčiaus miškas, įkurtas nedidelis medinių skulptūrų parkelis, poilsiavietės, veikia degalinė. Svarbiausi miesto pasakojimo dalyviai, įsikūrę šiame krante – ligoninė ir kapinės. Taigi į šią pusę miesto gyventojai keliauja pailsėti, gydytis ir sveikti, čia atgulama amžinojo poilsio¹². Lyginant su A krante „verdančiu“ gyvenimu, šiam krantui būdingas triukšmo slopinimas, ramybė, tylą, poilsis ir daugiau su disforinėmis vertėmis sietinos patirtys: sveikatos sutrikimai, buvimas globos namuose, lankymasis kapinėse. Skirtingai nuo pietinės upės pusės, priskirtinos gyvenimo poliui, šiaurinė gerokai artimesnė negyvenimo, mirties ašims (energijos eikvojimas *vs* poilsis; gyvenimas *vs* mirtis).

Atrodo, judėjimas iš vieno kranto į kitą vietiniams yra būtinas ir neišvengiamas – galima sakyti, kad gyventi tik vienoje miesto pusėje vargiai pavyktų. Pietinėje miesto dalyje prienietis mokosi, dirba, apsiperka, tvarkosi banko reikalus, lankosi renginiuose, sporto varžybose ir pan., bet sunegalavęs privalo keliauti į šiaurinę pusę, kur galiausiai būna ir palaidojamas. Tiltą kirsti dažniausiai tenka ir atvykėliams, miesto gyventojams, norintiems vykti Vilniaus ar Marjampolės link.

Taigi Greimų tiltas, padedantis persikelti iš vieno kranto bei miesto dalies į kitą, tarytum padeda žmogui gyventi visavertį gyvenimą: dirbti, ilsėtis, sunegalavus pasveikti ir t. t. Juoba kad ir pats kelias yra viena dažniausių gyvenimo metaforų. Į dvi dalis perskeltame Prienų mieste tiltas įprasmina gyvenimo kelionę,

¹² Anksčiau šiame krante veikė ir gimdymo skyrius. Juokaujant būtų galima sakyti, kad būdavo gimstama ir mirštama dzūkais, o gyvenama – suvalkiečiais. Tačiau jau daugiau nei dešimtmetį Prienų ligoninėje gimimai neregistruojami.

erdviškai susiedamas ne tik dvi Nemuno pakrantes, bet ir esmines Prienų gyventojų būties akimirkas, kolektyvinę (priešprieša gamta *vs* kultūra) bei individualų (gyvenimas *vs* mirtis) semantiškus universumus.

IŠVADŲ LINK

Nors atrodo eilinis tokio pobūdžio statinys, Greimų tiltas yra nepamainomas, būtinas ir didelę simbolinę reikšmę turintis Prienų miesto elementas. Keliaujantiems juo žmonėms tiltas praneša apie laisvės ir atsakomybės dermę, apribodamas eismą ir matymą ragina laikytis taisyklių ir saugo nuo nelaimių, nukreipia trumpiausiu keliu reikiama linkme, suteikia šiam judėjimui simbolinės prasmės. Sujungdamas Nemuno atskirtus krantus, tiltas pratęsia sausumą – susieja Prienus su Papriene, Suvalkiją su Dzūkija, istorines Prūsijos ir Rusijos ribas, magistralinio kelio, vedančio į Marijampolę ir Vilnių, kryptis. Taip pat susiejamos žemės, vandens ir oro stichijos, tilto pakilimas virš Nemuno leidžia rasti veidrodiniam tilto atspindžiui vandens paviršiuje. Tiltas įtraukiamas į miesto šurmulį – žmonių ir automobilių srautas, įprasti ir kalėdiniai šviestuvai suteikia gyvumo, dinamiškumo, spalvų, šventiškumo, puošnumo.

Siedami šias savybes su dabartiniu tilto pavadinimu, galime manyti, kad jame puikiai atsispindi dviejų nevienodų, bet artimų elementų derinys: dvi to paties miesto dalys *vs* du tos pačios giminės atstovai. Daugiskaitinė tilto vardo forma (*Greimų*) taip pat pabrėžia dviejų elementų jungtį – dviejų mokytojų (Algirdas Julius kuri laiką irgi mokytojavo), tėvo ir sūnaus, dviejų šalių (Lietuvos, kur savo pagrindinius darbus nuveikė Julius Greimas, ir Prancūzijos, kur ypatingo pripažinimo sulaukė Algirdas Julius).

Turinio formai priskirtinos idėjos (kultūriškumas, taisyklių svarba, atsakingumas, vietos keitimo prasmingumas) taip pat sietinos su abiejų asmenybių (miesto burmistro ir bendrosios reikšmės teorijos kūrėjo) veiklomis. Be to, daugiskaitinį tilto pavadinimo dvilypumą papildo atspindys Nemuno vandenyje: dviejų tiltų (tikrojo ir atspindėtojo) santykis išreiškia tėvo ir sūnaus Greimų panašumą, jų hierarchiją, kartų skirtumą.

Ne vieną transformaciją patyręs Prienų tiltas (sunaikintas ir vėl atstatytas pasaulinių karų metu, gavęs vardą 2010 m.) nurodo ir kitokį pokytį. Tiltas keičia kraštovaizdį: nutrūkstančios sausumos vietoje atsiranda tęstinumas, keliaujant tamsiu paros metu kelias ryškiai apšviečiamas, kalėdiniu laikotarpiu įžiebiami papildomi papuošimai. Greimų tiltas taip pat sudaro sąlygas transformacijoms žmonių, kaip veikimo ir būsenos subjektų, gyvenimuose: eismo taisyklėms paklūstantys keliautojai iš *čia* sausuma patenka į geidžiamąją *ten*, taip įgyvendindami savo asmeninę naratyvinę programą. Taigi tiltas, prisiimantis subjektų pagalbininko vaidmenį, aktyviai dalyvauja sociumo pasakojime.

Greimų vardas papildo tilto kuriamą prasminį cikliškumo, gyvenimo nenutrūkstamumo išpūdį: tėvo ir sūnaus figūros, žymenčios giminės pratęsimą, primena gyvenimo kelionės kartotinumą (miesto infrastruktūra A krante *vs* B pusėje esančios poilsiavietės, ligoninė, kapinės, buvęs gimdymo skyrius). Tilto pavertimas simboliu paminklu jau savaime rodo siekį pasipriešinti mirčiai ir užmarščiai – paminklas statomas norint kažką įamžinti, pagerbti, išsaugoti atmintyje.

Prienų tiltą galima laikyti savotišku semiotinės minties, kad santykis tarp dviejų elementų yra būtina reikšmės radimosi sąlyga, įkūnijimu: jis tiesiogine prasme susieja du priešingus sausumos plotus, dar daugiau – iškyla kaip tarpininkas tarp gamtos ir kultū-

ros, gyvenimo ir mirties ašių. Sujungdamas Nemunu atskirtas miesto dalis Greimų tiltas (5 pav.) padeda prieniškiams gyventi visavertį gyvenimą, juo džiaugtis. Pats tiltas (ir jo pavadinime įvardytos asmenybės) taip pat vertinamas euforiškai. Panašiai turbūt mąsto ir Greimo novelės „Meškeriojas ant Nemuno kranto“ personažas Tomas. Draugams ginčijantis, kuri pusė (Rusijos ar vakarų) geresnė ir kurią iš jų verta pasirinkti, Tomas taria: „Aš pasiimčiau meškere, atsisėdčiau ant atramos, pasislėpęs už pilioriaus, ir nuduočiau, kad meškerioju (ir laukčiau).“¹³

5 pav. Prienų tiltas (iš pietinės pakrantės), nuotrauka autorės, 2017

¹³ A. J. Greimas, „Meškeriojas ant Nemuno kranto“ (1940–50?), in: VUB RS, F245-55, 1. 1-2.

LITERATŪRA

Broden, T. F., „Algirdas Julius Greimas: vaikystė, mokslai ir karo metai“, iš anglų k. vertė Jūratė Levina, in: *Asmuo ir idėjos I*, sud. Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 2017, p. 635–702.

Greimas, A. J., *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

Greimas, A. J., Courtés, J., „Adjuvant“ ; in: id. *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette, 1979.

Hammad, M., „Vilniaus universitetas: semiotinis architektūros ir planų tyrimas“, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, *Semiotika*, Nr. 10, 2014.

Jevsejevas, P., Nastopka, K., „Erdvės semiotika“, *Semiotika*, Nr. 9, 2013, p. 4–12. Prieiga internetu:

http://www.semiotika.lt/zurnalas-semiotika/wp-content/uploads/2015/Semiotika_11.9-37.pdf.

Kelių eismo taisyklės, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 11 d. nutarimu Nr. 1950, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2016 m. lapkričio 13 d. nutarimo Nr. 26198 redakcija, str. 116, 150. Prieiga internetu:

<http://www.keliueismotaisykles.info>.

Kuzmickas, V., „Prienu tiltas tarpukario istorijos zigzaguose 1936–1939 m.“, paskelbta 2015-07-27, *Naujasis Gėlupis*. Prieiga internetu: <http://www.naujasisgelupis.lt/?p=20007>.

SUMMARY

Semiotical Narrative of the Greimai Bridge in Prienai

Giedrė Smolskaitė

In 2017, the world celebrated 100 years since the birth of Algirdas Julien Greimas (1917–1992). The anniversary inspired many commemorative works, events, conferences, research projects, etc. That is also the case with this paper.

Here, instruments of semiotic analysis are applied to a rather unusual object – a bridge located in the town of Prienai, Lithuania. In 2010, the bridge was given the name of Greimai by the Government of Lithuania as a way of paying tribute to Julius Greimas (1882–1942), schoolteacher and burgomaster of Prienai (1934–40), and his son Algirdas Julien Greimas, literary scientist and semiotician who as a child liked to wander the woods of Prienai.

The paper discusses the semantics and narrativity of the Greimai bridge. The main focus is on its function, the characteristics of the bridge and its shores, the semantic universe it embodies. Also considered is the transformation from a simple and concrete structure with a clearly defined function to a symbolic monument.

The findings of this small research suggest that the bridge's characteristics make the Greimai name a good fit and that it creates additional meanings: one recognizes plurality and duality, the echo of the father-son relationship, cyclicity and rituality, etc. In addition, the bridge appears to act as a mediator between nature and culture, life and death.

Key words: Greimai bridge, semiotic analysis, Greimai, Prienai.

Du lietaus žemėlapiai. Semiotinė duomenų įvaizdinimo analizė

Sigitas Gužauskas

ANOTACIJA

Straipsnyje semiotiškai lyginami du vizualūs tekstai – žemėlapiai, atvaizduojantys lietaus pokyčio duomenis. Analizėje stengiamasi atskleisti ir palyginti skirtingos išraiškos žemėlapių sandarą, plastinius bruožus, figūratyvinio lygmens elementus. Semiotinė analizė čia taikoma siekiant išsiaiškinti, kokius prasminius efektus sukuria skirtingos vizualinės raiškos priemonės ir kokie jų skirtumai reikšmės kūrimosi procese. Analizės metu aptiktos plastinių bruožų priešpriešos, figūrų tematinės vertės schematiškai apibendrinamos, aptariami ir palyginami žemėlapių suvokimo ypatumai.

Esminiai žodžiai: duomenų įvaizdinimas, vizualinė semiotika, estetinė pagava, klimato kaita

Šiai semiotinei analizei pasirinkti du vizualūs tekstai – žemėlapiai (1 ir 2 il.), skirtingomis raiškos priemonėmis įvaizdinantys tą patį fenomeną – prognozuojamą kritulių kiekio pokytį Europos kontinente 2071–2100 m.¹ Iš pirmo žvilgsnio analizuojami objektai

¹ Detalesnė informacija apie vizualizuojamus duomenis, jų rinkimo metodiką ir klimato kaitos prognozavimo modelį prieinama internetu:

<https://www.eea.europa.eu>.

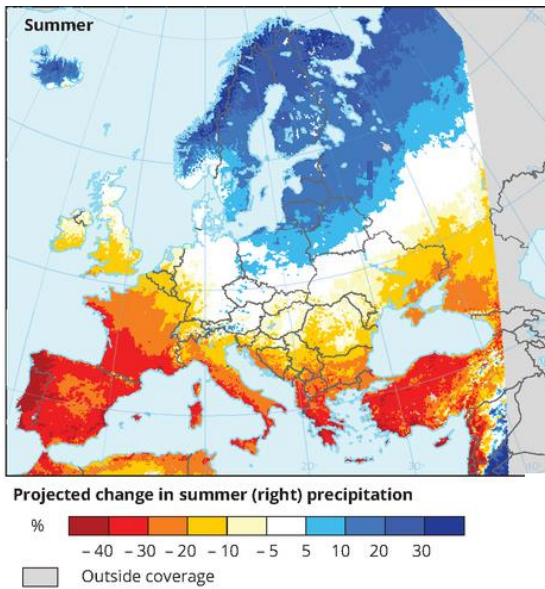
yra panašūs į įprastus fizinės geografijos žemėlapius, tačiau kartu ir skiriasi nuo jų, nes čia nesiekama išsamiai reprezentuoti žemės paviršiaus bruožų. Analizuojamus žemėlapius galima laikyti kiekybinių duomenų projekcijomis, atskleidžiančiomis gamtos fenomeno ryšį su geografine vietoje. Čia skaitmenimis aprašytas lietus žiūrovui pateikiamas per grafines, žodines ar netgi materialias raiškos priemones, kuriančias fenomeno egzistavimo išpūdį. Kitaip tariant, duomenų įvaizdinimo operacija estetiškai neutralias kiekybines vertes tarsi įvelka į jusliškumo apvalkalą, kur reikšmė artikuliuojama ir estetiniais bruožais.

Nors abiejų žemėlapių išėities taškas yra tie patys kiekybiniai duomenys, tačiau jų suvokimą ar perskaitymo kryptį, rodos, stipriai įtakoja skirtingi raiškos būdai. Todėl šioje situacijoje pasirodė įdomu šiuos žemėlapius palyginti, pabandyti nustatyti, kaip sukuriami ir kuo skiriasi prasminiai efektai juose, išsiaiškinti kokios papildomos prasmės yra sukuriamos.

OBJEKTŲ SANDARA

I žemėlapis (1 il.) – tai lietaus kiekio duomenų vizualizacija visiškai plokščiam paviršiuje, sukurta daugiausia abstrakčiomis grafinėmis raiškos priemonėmis. II žemėlapis (2, 3, 3a il.) yra erdvinė instaliacija iš horizontalaus žemėlapiu, sudaryto iš vienos rūšies samanų bei jų gyvybę palaikančios infrastruktūros. Pastaroji, atitinkamai dozuodama vandenį ir šviesą, sukuria lokalią ekosistemą, kontroliuojančią samanų augimą. Drėgmės kiekis, patenkančias ant augalų, koreliuoja su prognozuojamo kritulių kiekio duomenimis, todėl tam tikrose žemėlapiu vietose samanos auga, o kitose yra priverstos skursti. Tokiu būdu per kurį laiką sukuriamas lietaus duomenis atvaizduojantis augalinis žemėlapis.

1 iliustracija. „I žemėlapis“ European Environment Agency, prognozuojamo vasaros kritulių kiekio pokyčio vizualizacija, Olandija, 2014

2 iliustracija. „II žemėlapis“ „Gyvasis žemėlapis“, instaliacijos fragmentas, Sigitas Gužauskas, 2018

3 iliustracija. „Gyvasis žemėlapis“, instaliacija,
Sigitas Gužauskas, 2018

3a iliustracija. „Gyvasis žemėlapis“, fragmentas

Pradėję lyginti žemėlapius pastebime, kad juose į prasminę visumą sujungti skirtingos prigimties raiškos plano elementai – signifikantai: rašytinis tekstas, grafika, fiziškai apčiuopiami objektai – augalai, augimą palaikanti infrastruktūra. Kiekvienas iš šių elementų perteikia tik dalį turinio visumos, todėl visas tekstas suvokiamas tik santykyje su kitu raiškos elementu.

Taip pat nesunku pastebėti, jog abu žemėlapiai turi skirtingas šių reikšminių elementų konfiguracijas, todėl reikšmės juose kuriasi skirtingais būdais. Pavyzdžiui, I žemėlapis gali būti iki galo supirastas tik sujungiant skirtingos prigimties signifikantus: grafinės raiškos elementus, žodinius tekstus ir matematiškai užrašytas kiekių vertes. Šio žemėlapio apačioje matome įkomponuotą lentelę, kurioje plastiniai elementai sugrupuoti su matematiškai užrašytais kiekinėmis vertėmis. Čia konkretus spalvos tonas įgauna konkrečią reikšmę, todėl nebelieka erdvės spalvos daugiareikšmiškumui. Kai lentelėje spalvos reikšmė jau apibrėžta, tai žemėlapio stebėtojas gali susitelkti ties topologine spalvos interpretacija, pvz., kokį žemėlapio plotą užima raudona spalva, reiškianti 40 procentų sumažėjusį lietaus kiekį, ar kurioms šalims tas pokytis numatomas.

II žemėlapyje vaizdinių elementų reikšmės nėra taip griežtai fiksuojamos, todėl jo perskaitymas labiau priklauso nuo subjekto išankstinio žinojimo. Žemėlapio kontūrus atkartojantys nuvytę ir vešantys augalai, kaip vaizdinio teksto figūros, gali pasiūlyti platų teminių verčių priešpriešų spektrą: gyvenamos vietos *vs* negyvenamos vietos, vešlios teritorijos *vs* nuskurdusios teritorijos, gyva *vs* mirę, augimas *vs* nykimas ir t. t.

Kitas žemėlapių prasminę visumą sudarantis elementas yra užrašas – „Prognozuojamas vasaros sezono kritulių kiekio pokytis 2071–2100“. Jis čia atlieka reikšmės fiksavimo, *įtvirtinimo* funkciją, todėl „suspaudžia konotacines prasmes ir kliudo joms plėtotis perdėm individualiomis linkmėmis“². Šis pavadinimas kreipia žemėlapių perskaitymą į klimato kaitos tematiką, patikslina, kas

² Roland Barthes, „Atvaizdo retorika“, iš prancūzų k. vertė Rima Malickaitė, *Baltos Lankos*, Nr. 17, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 62.

konkrečiai atvaizduojama, ir nurodo vaizduojamos situacijos laiką. Be minėto užrašo, II žemėlapis turi ir pavadinimą „Gyvasis žemėlapis“, kuris negyvą daiktą, „žemės paviršiaus brėžinį“³, susieja su gyvybe, gyva būtybe, organizmu, savarankiškai egzistuojančiu pasaulio vienetu. Tokį žemėlapio, kaip gyvo, kintančio, besivystančio objekto, perskaitymą papildė ir vešantys augalai bei jų gyvastį palaikanti infrastruktūra. Galima pastebėti, kad skirtingos raiškos elementai gali sudaryti izotopijas, pvz., žodinis pavadinimas – „Gyvasis žemėlapis“, gyvi augalai ir gyvybę palaikanti infrastruktūra sudaro /gyvybiškumo/ izotopiją. II žemėlapio pavadinimas išplečia prasmių lauką ir pasiūlo platesnę žemėlapio interpretaciją.

Verta atkreipti dėmesį ir į pačios medijos įtaką reikšmės kūrimosi procesui. I žemėlapis yra grafinis duomenų įvaizdinimas plokščiam paviršiuje, apčiuopiamas daugiausia rega, o II žemėlapis – materialus, fizinis duomenų „įsikūnijimas“, užimantis tam tikrą tūrį, padėtį erdvėje. „Gyvasis žemėlapis“ yra tam tikrame erdviniam santykiyje su žiūrovu, jis gali būti apžiūrėtas iš įvairių pozicijų, liečiamas, apčiuopiamos jo paviršiaus savybės: skirtingos faktūros, reljefas, drėgnumas, temperatūra, jaučiamas augalų kvapas. Be to, augalams vešant ar skurstant, objekto vaizdas nuolat kinta, todėl ši besimainančių žemėlapio vaizdų grandinė irgi kuria reikšminius efektus.

ŽEMĖLAPIŲ PLASTINIS MATMUO

Akivaizdu, kad ryškiausias žemėlapius skiriantis bruožas yra išraiškos planas, jų „estetinis apvalkalas“, todėl tęsiant analizę įdomu panagrinėti, kokius jutiminius išpūdžius pateikia abu žemėlapiai, kokie prasminiai efektai yra sukuriami ir kokie jų skirtumai.

³ Sąvoka „žemėlapis“ žiūrėta Lietuvių kalbos žodyne. Prieiga internetu: <http://lkiis.lki.lt>.

Dėmesį sutelkime į žemėlapių plastinio matmens analizę, nes „būtent jis lemia bendrą išpūdį ir pirmą ikifigūratyvinę, nesąmoningą pagavą“⁴, be to, „plastiniai objektai laikomi reikšminiais objektais“⁵.

Pradėjus žemėlapių plastinę analizę, pirmiausia į akis krinta spalvomis ir šviesotamsos kontrastais išsiskiriančios gaubiančiosios ir apgaubtosios plokštumos. Jas taip pat skiria tolydumo ir spalvinio suskaidymo priešprieša. I žemėlapyje apgaubiančioji plokštuma yra monochrominė ir tolydi, o apgaubtoji plokštuma skaidoma įvairių tonų spalvomis. Čia galime išskirti tokias priešpriešas:

monochromija vs *polichromija*
tolydumas vs *suskaidymas*

II žemėlapyje akivaizdi priešprieša tarp tolydžiai baltos (achromatinės) apgaubiančios ir įvairių tonų plotais suskaidytos apgaubtosios plokštumų. Šią plokštumų priešpriešą galėtume įvardinti panašiai, kaip ir pirmajame žemėlapyje:

achromatika vs *polichromija*
tolydumas vs *suskaidymas*

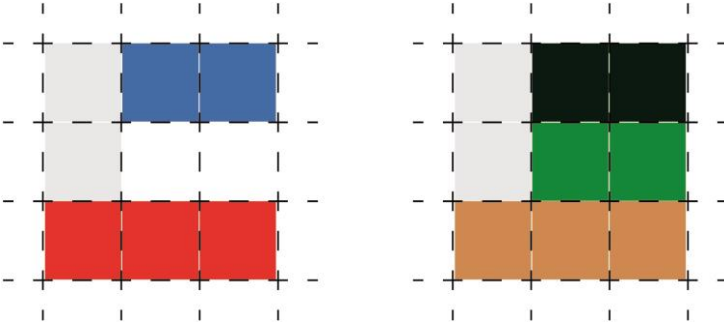
Jei monochromiją galime susieti su vienodumu, tolydumu, lygumu, monotoniškumu, plynumu, tai polichromijos kategorijai būdingas ritmas, perėjimas nuo vienos spalvos prie kitos, skirtingumas, netolydumas. Todėl abiejų žemėlapių chromatines priešpriešas galbūt galime apibendrinti statikos ir dinamikos sąvokomis:

/statika/ vs */dinamika/*
monochromija vs *polichromija*
achromatika vs *polichromija*
tolydumas vs *suskaidymas*

⁴ Gintautė Lidžiuvienė, „Apie vizualinę semiotiką“, *Formų difuzijos XX a. dailėje*, Vilnius: VDA leidykla, 2006, p. 65.

⁵ Algirdas Julius Greimas, „Figūratyvinė semiotika ir plastinė semiotika“, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Rasa Čepaitienė, Gintautė Lidžiuvienė, *Baltos lankos*, Nr. 23, Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 93.

Dinamišką įtampą, veikimo, judėjimo, mainymosi išpūdį apgaubtojoje plokštumoje kuria gausi plastinių bruožų įvairovė: tai ritmiškas spalvų mirgėjimas, spalvinių dėmių dydžių skirtumai, intensyvių tonų ir pustonių gausa. Šis vizualinis išpūdis stipriai kontrastuoja su gaubiančiosios plokštumos chromatiniais bruožais. Gaubiančioji plokštuma pasižymi tolydžiu fonu, vienspalviškumu, blankumu ar net visišku spalvų nebuvimu. Taip plastiniai elementai kuria ramybės, statiškumo, stingulio ar nebūties išpūdį. Gaubiančioji žemėlapių plokštuma yra tarsi foninė, antrojo plano periferinė teritorija, kurioje nefiksuojamas joks ritmas, judesys ar veiksmas. Todėl tokia chromatinė plokštumų perskyra tarsi įsteigia tam tikrą žemėlapių plotų hierarchiją ir kreipia žiūrovo žvilgsnį į tą teritoriją, kurioje aiškiai stebimas judesys, vyksmas.

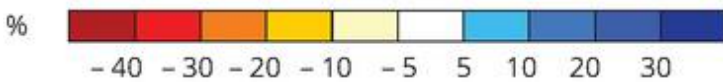
4, 5 iliustracijos

Tęsiant plastinio matmens analizę nesunkiai apčiuopiama priešprieša tarp šiltojo ir šaltojo spektro spalvų. O stebėdami spalvinio spektro topologinį pasiskirstymą (4 il.) matome, kad šilta spalva (raudona) yra lokalizuota apatinėje žemėlapių dalyje, o šalta (mėlyna) – viršutinėje. II žemėlapyje (5 il.) spalvinis spektras pasiskirsto panašiu principu: šiltos spalvos (rusva ir jos pustoniai) yra apatinėje žemėlapių dalyje, o šaltosios (šalto atspalvio tamsiai žalia) – viršutinėje. Todėl apibendrinami šiltų ir šaltų spalvų kompozicinį pasiskirstymą žemėlapių plokštumose galime nustatyti tokią spalvinių ir topologinių kategorijų koreliaciją:

viršus vs apačia : šalta vs šilta

Toks spalvų pasiskirstymas paviršiuje primena klimato juostų vaizdavimą klimatiniuose žemėlapiuose. Juose šiltos spalvos dažniausiai susiejamos su šiltais kraštais, o šaltosios žymi toliau nuo pusiaujo esančias šaltąsias klimato zonas. Šis išraiškos plotmės plastinių kategorijų atitikimas turinio plotmės kategorijoms leidžia žemėlapius priskirti semisimbolinės reikšmės sistemai.

Semisimbolizmo apraiškų galime aptikti ir spalvinių bei kiekinių kategorijų grupavimo principu, kur I žemėlapio lietaus kiekinės vertės susiejamos su atitinkama spalvinio spektro gradacija (6 il.)

6 iliustracija. I žemėlapio fragmentas

Akivaizdu, jog labiausiai sumažėjęs kritulių kiekis (matematinė vertė -40%) stipriai paveikia ekosistemą, sudaro sąlygas sausras susiformuoti. Gerokai praretėjus lietaus debesims, ilgesnį laiką trunka karštesni periodai, išdžiūsta žemės paviršius, plinta miškų gaisrai. Todėl toks ekstremalus sausros periodas gali būti siejamas su kaitra, ugnimi, degimu – „karšta“ raudona spalva. Kita vertus, per didelis lietaus kiekis (matematinė vertė $+30\%$) užtvindo vandeniu dirvą, vėsina įkaitusį orą, o lietaus debesys užstoja natūralų šilumos šaltinį – saulę, todėl lietingos dienos siejamos su dargana, vėsoma, gaivuma ar šalčiu – „šalta“ laikoma mėlyna spalva.

Verta pastebėti semisimbolizmo pasireiškimą ir sąsajose tarp spalvos šviesotamsos, sodrumo gradacijos ir matematinių dydžių sekos. Matome, jog sodresnės ir tamsesnės spalvos reprezentuoja didesnę lietaus pokytį, o blankesnės, šviesesnės, achromatinės spalvos reiškia mažesnę pokytį ar jo nebuvimą. Šias spalvų intensyvumo ir kiekio sąsajas galima apibendrinti tokia lentele:

<i>matematinė kiekio vertė -40 %</i>	<i>matematinė kiekio vertė 0 %</i>	<i>matematinė kiekio vertė +30 %</i>
<i>sodri raudona spalva</i>	<i>balta (spalvos nebuvimas)</i>	<i>sodri mėlyna spalva</i>
<i>karštis, sausra</i>	<i>pokyčio aplinkoje nebuvimas, palankios sąlygos</i>	<i>vėsa, tvanas, dargana</i>

Palyginus su I žemėlapiu, II žemėlapio spalvinis spektras šiek tiek siauresnis. Jo spalvinę paletę sudaro pastelinės, šviesiai rudos, žalsvos ir tamsiai rudos spalvos, o iš prigesintų spalvų spektro išsiskiria gerokai ryškesnė žalia spalva, esanti centrinėje žemėlapio dalyje (7, 8 il.). Tokią chromatinių kategorijų priešpriešą galime įvardinti kaip *ryškumas vs pilkumas*. Sodrus ir ryškus žalumas čia kuria augalinės žalumos, vešlumo, gyvumo išpūdį, o pilkšvos, tamsios ir prigesintos spalvos palieka blukimo, gesimo ir nykimo išpūdį.

Jau pastebėta, kad II žemėlapis yra trimatis objektas, todėl čia prasminiai efektai kuriasi ir fiziniėje erdvėje artikuliuojamais plastiniais bruožais. Apžiūrinėdami II žemėlapio paviršių galime pastebėti, kad spalvomis suskirstyti plotai suformuoja ir skirtingų lygmenų reljefą. Žalioji žemėlapio sritis užima aukščiausią poziciją (7, 8 il.), o šviesiai ir tamsiai rusvos zonos (7 il., 3 ir 1 zonos) yra šiek tiek žemiau. Žemėlapio aukščių skirtumas aiškiai matomas ties spalvinių sričių susikirtimo ribomis (8, 9 il.). Šiuos žemėlapio reljefo skirtumus galime apibūdinti tokia kategorijų priešprieša:

aukštai vs žemai

Pakilesnėje pozicijoje esanti žemėlapio 2 zona (7 il.) sutampa su žalia vegetuojančių augalų zona, o žemiau lokalizuotos zonos (1 ir 3) atitinka jau nebegyvų augalų ribas. Todėl šio žemėlapio reljefo skirtumus galime susieti su tokia kategorijų priešprieša:

gyvybė vs mirtis

Žinome, jog esant palankioms sąlygoms augalai stiebiasi aukštytyn, o nepalankiomis sąlygomis skurstantys augalai leidžiasi žemai.

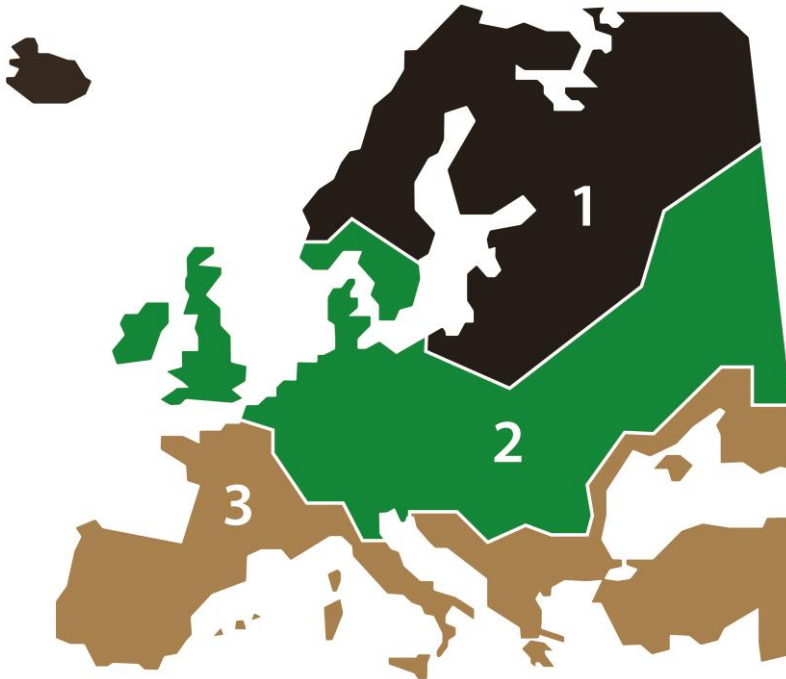

myn. Todėl aukštesnę žemėlapio zonos poziciją galima sieti su augimu, gyvybingumu, vešėjimu, gausėjimu, o žemesnes su nykimu, skurdimu, silpumu ar menkimu. Taigi sutampant turinio ir išraiškos plano kategorijoms

aukštai vs *žemai*
vešėjimas vs *skurdimas*
gyvybė vs *mirtis*

galime konstatuoti dar vieną semisimbolizmo pasireiškimą II žemėlapyje.

Dėl raiškos savitumo, skirtingai nuo I žemėlapio, į II žemėlapio analizę galime įtraukti ir kitais jutimais suvokiamas savybes, kurių regimasis kanalas nefiksuoja. Tai lytėjimo sukelti pojūčiai, kurie formuoja savo reikšmių lauką.

7 iliustracija. II žemėlapio faktūrų išsidėstymo schema

8 iliustracija. II žemėlapis faktūrų ir reljefo skirtumai

9 iliustracija. II žemėlapis fragmentas

Tik palietę keletą II žemėlapių vietų, iškart suvokiame, kad paviršius skaidomas ne tik vizualiai, bet ir skirtingomis haptinio išpūdžio zonomis (8, 9 il.). Šiuos liečiamuosius išpūdžius žemėlapis kuria įvairių faktūrų paviršiais. Pavyzdžiui, apatinė žemėlapių dalis (7 il., 3 zona) yra šiurkšti, kieta, dygi, šeriuota ir suvelta. Jos faktūra sudaryta iš smulkių, pakrikų, ražieną primenančių plaukelių. Šis paviršius stipriai kontrastuoja su aukščiau esančia struktūriškesne faktūra (2), kurią galime apibūdinti kaip švelnią, minkštą ar aksominę, primenančią šilko paviršių. Centrinėje dalyje esanti faktūra (2) yra tankesnė, puresnė, o plaukeliai darniai sugrupuoti, orientuoti vertikaliai, be to, jaučiama aiški jų struktūra. Šių faktūrų (2) *vs* (3) santykį galėtume apibrėžti kaip priešpriešą tarp tokių bruožų:

šiurkštu vs švelnu

Vidurinėsios dalies (2) „švelnioji“ faktūra kontrastuoja su virš jos esančia drėgna, gličia ir mažai struktūriška faktūra (1). Ją sudarantys plaukeliai yra glebūs, tižūs ir minkštakūniai. Šio paviršiaus (1) struktūra panašesnė į „košės“ pavidalą nei į darniai sugrupuotų plaukelių plotą. O palyginus šias faktūras (2 ir 1), jų priešybės santykis galėtų būti apibūdinamas kaip *struktūriška vs glebu; darnu vs nedarnu; apibrėžta forma vs beformis; tižumas vs stangrumas*.

Abibendrinami haptinius žemėlapių pojūčius, juos galėtume sugrupuoti į kūniškai artikuliuojamas euforines ir disforines vertes:

švelnu vs šiurkštu

stangru vs tižu

struktūriška vs glebu

darnu vs darnu

Ryškus paviršių skirtumas pastebimas lyginant apgaubtojo ploto paviršiaus bruožus su jį apgaubiančio ploto paviršiumi. Apgaubtasis plotas yra turtingas haptinius išpūdžius keliančių faktūrų. Tuo tarpu tolydus, lygus baltasis plotas nesukelia ryškesnės liečiamųjų pojūčių įvairovės. Jis sudaro ramų foną apgaubtosios

plokštumos jutiminių išpūdžių gausai. Šis paviršių priešybių santykis sutampa su anksčiau analizėje aptartu chromatinių ir eidetinių priešpriešų santykiu:

achromatinis vs spalvotas

tolydus vs suskaidytas

lygus vs reljefiškas

Tokia paviršių priešprieša papildo vizualiai išreikštą teritorijų hierarchizavimą ir tarsi suskirsto žemėlapi į regimųjų ir liečiamųjų išpūdžių gausias ir skurdžias zonas.

Nagrinėjant II žemėlapio paviršių, verta išskirti ir dar vieną kontaktinį pojūtį, praturtinantį jau aptartus jutiminius išpūdžius. Tai drėgmės ir sausumo pojūtis. Šlapumo ir įmirkimo išpūdį palieka viršutinis žemėlapi plotas (1), vidurinėje žemėlapi dalyje (2) jaučiamas drėgnumas, o apatinė dalis (3) sukelia sauso, išdžiūvusio paviršiaus išpūdį. Šie regimieji-liečiamieji išpūdžiai žemėlapiuose gali išreikšti tokias sąvokas kaip lietaus trūkumas ar jo perteklius, todėl jas galime šitaip sugrupuoti:

sausumas vs šlapumas : lietaus trūkumas vs lietaus perteklius

Tarp šlapumo ir sausumo polių įsiterpusi drėgmė gali būti susieta su palankia terpe augalams vešėti, kadangi šlapia, įmirkusi arba perdžiūvusi dirva dažniausiai nėra palanki įprastų augalų vegetacijai. Tik optimalus lietaus kiekis užtikrina neperdžiūvusį, neįmirkusį, drėgną dirvožemį, todėl drėgnumą galima susieti su optimaliu nepakitusiu lietaus kiekiu. Tarp šlapumo ir sausumo pojūčių įterpę drėgnumą, galime išskirti tokį išraiškos ir turinio planų sutapimą:

drėgmė vs šlapumas / sausumas

stabilumas vs pokytis

augimas vs nykimas

Trumpai apžvelgę plastinio matmens elementų skirtumus, matome, kad II žemėlapis, kaip fizinis objektas, gali būti apčiuopiamas kur kas platesniu juslių spektru, todėl neabejotinai žiūrovui pateikia įvairesnį reikšmių pluoštą.

FIGŪRINIS LYGMUO

Figūrinis analizuojamų žemėlapių lygmuo nėra itin turtingas, ypač lyginant juos su istoriniais geografiniais atlasais, vaizdais iš „paukščio skrydžio“ ar kitais figūrų gausiais žemėlapiais. Tačiau tos kelios esamos figūros stipriai paveikia visuminį objekto prasmės suvokimą.

I žemėlapyje iš karto atpažįstame linijomis apibrėžtas Europos kontinente esančių valstybių sienas, kurias peržengia abstraktūs spalviniai plotai formuodami kitokį žemyno teritorinį pasiskirstymą. O II žemėlapis yra sudarytas iš augančių ir nebegyvų samanų, kurios aiškiais ribomis pasiskirsčiusios Europos kontinento ribose taip pat reprezentuoja kitokį, nei įprasta, kontinento suskirstymą. Išdžiūvusios samanos lokalizuotos apatinėje žemėlapiio dalyje (7 il., 3 zona), vidurinis plotas padengtas vešančiomis samanomis (2 zona), o viršutiniame plote jos atrodo nuskurdusios, suknežusios (1 zona). Toks negyvų ir vešančių augalų topologinis pasiskirstymas tarsi padalina žemėlapiio paviršių į „gyvybės erdves“ ir „mirties zonas“. Gyvybingos žemėlapiio erdvės gali būti siejamos su teigiamomis vertėmis: gyvastimi, vešlumu, gajumu, gausa ir klestėjimu, o „mirties zonas“ – tai plynės, dykynės, stokos, tuštumos ir mirties teritorijos. Čia matome, kad esamas politinis Europos žemėlapis, pasitelkus augalų figūras, yra perbraižomas, suskirstomas į gyvenimui palankias ir nepalankias teritorijas.

„Mirties zonose“ (1, 3) lokalizuoti sunykę augalai nurodo, jog ir čia jie vešėjo ir augo. Tada sąlygos augimui čia buvo palankios, tokios pat kaip ir vidurinėje žemėlapiio (2) zonoje. Tačiau dabar jau nebegyva augmenija pasiūlo mintį, kad „mirties zonose“ atsirado kažkoks lemtingas veiksnys, iš esmės pakeitęs sąlygas šiose teritorijose. Apžiūrinėdami ir lygindami „mirties zonas“ su vešančiąja žemėlapiio dalimi pastebime, kad viršutinėje žemėlapiio dalyje (1 zona) akivaizdus vandens perteklius, o apatinė zona (3) atrodo gerokai perdžiūvusi. Todėl, įvertinus vegetavimo sąlygas ir augalų būsenas minėtose zonose, galima teigti, jog lemtingas veiksnys, paskatinęs augalų sunykimą, – tai vandens perteklius ar jo trūkumas, vandens kiekis. Todėl žemėlapyje esančius permirkusius, perdžiūvusius bei vešančius augalus galime laikyti

figūratyviu lietaus pokyčio apvalkalu, kuris pasiūlo teminių verčių priešpriešą:

pastovumas vs kaita

Pastovumas čia gali būti siejamas su augalų vešėjimui optimaliu vandens kiekiu, taip pat jis reprezentuoja saugumą bei įprastas, gyvybei palankias sąlygas, o pokytis, kaita, nulėmusi augalų žūtį, priešingai, gali būti siejama su pavojumi, gyvasties praradimu, nepalankių sąlygų atsiradimu.

Lietaus kiekio pokytis yra kur kas platesnio reiškinio – klimato kaitos dalis, tačiau jis yra svarbus veiksnys, nulemiantis biosferos būklę. Žiūrint iš žmogiškosios perspektyvos, kritulių kiekio pokytis galėtų stipriai paveikti žmogaus praktinę veiklą, užtikrinančią išgyvenimą esamoje aplinkoje. Nustojus lyti, būtų sunaikinta egzistavimą užtikrinanti infrastuktūra. Išdžiūvus dirvai, sunyktų ganyklos, pasėliai ir sodai, todėl pritrūktų išgyvenimui būtino maisto ir žaliavų: grūdų, daržovių, vaisių, gyvūnų teikiamų produktų, vaistinių augalų, pluoštų, kuro ir t. t. Vandens trūkumas paveiktų ir daugiausiai vandens sunaudojančias industrijas – tas, kurios užtikrina esamą pragyvenimo kokybę. Tai energijos gavyba, tekstilės, automobilių pramonė, statybų sektorius, medicina, rekreacija ir turizmas⁶. Akivaizdu, kad reikšmingai sumažėjus vandens ištekliams, gausiai vandenį naudojančios pramonės sritys nebegalėtų funkcionuoti. Jos turėtų būti keičiamos kitais veiklos būdais arba tektų ieškoti naujų, vandens gausesnių teritorijų. Ilgi ir sausringi periodai greičiausiai išsekintų vandenvietes ar jų vanduo taip suprastėtų, kad nebetiktų gerti. Todėl vandens stoką išgyvenančioje vietovėje pritrūktų maisto, suprastėtų geriamojo vandens kokybė ar jo iš viso neliktų, išplistų badas, ligos, kiltų socialiniai nera-

⁶ Vandens suvartojimą žmogaus poreikiams tenkinti galima iliustruoti pasitelkus „vandens pėdsako“ apskaičiavimo metodiką. Skaičiuojama, kad vienam rūbui pagaminti vidutiniškai reikia apie 8000 l vandens, o vienas kavos puodelis „kainuoja“ 140 l vandens, įvertinant vandens kiekį, sunaudotą kavoms pupelėms užauginti, transportuoti, apdoroti ir patiekti kavinėje. Prieiga internetu: <https://waterfootprint.org> [žiūrėta 2018-12-12].

mumai ar kovos dėl sumenkusių išteklių, galbūt prasidėtų masinė migracija.

Natūraliojoje aplinkoje lietaus trūkumas neatpažįstamai pakeistų gamtovaizdį, gyvūnų ir augalų įvairovę. Išdžiūvus miškams ir pievoms galėtų išplisti sunkiai valdomi gaisrai, kurie gyvybei palankias ir vešančias teritorijas akimirksniu paverstų „mirties zonomis“. Po ilgalaikės sausros ar kilusių gaisrų derlingas žemės paviršius eroduotų, greičiausiai kiltų dulkių audros, ilgam užstojančios saulę, pakeliui užpustančios gyvenvietes ir šalia esančias dar gyvybingas teritorijas. Retai pasirodant lietui, natūralūs vandens telkiniai nebeatsinaujintų, nusektų, suprastėtų jų vanduo, todėl žūtų esami vandens gyvūnai ir augalai.

Lietaus perteklius, kaip ir sausra, sukeltų panašias neigiamas pasekmes socialinei ir ekonominei veiklai, darniam natūralių ekosistemų funkcionavimui. Užsitęsusio ar per dažno lietaus laikotarpiai sukeltų potvynius, naikinančius miškus, žemės ūkį, pramonę, transporto infrastruktūrą ir t. t. Išplatejusios upių vagos, kylantis ežerų ar jūrų vanduo užtvindytų urbanistines teritorijas, laukinių augalų ir gyvūnų buveines.

Šiek tiek išskleistas lietaus poveikis žmogaus ir aplinkos santykiui leidžia žemėlapyje regimą teritorijų būvį susieti ir su platesnio masto reiškiniu – klimato kaita, tiksliau, jos pasekmėmis žmogaus, o kartu ir visos biosferos egzistencijai.

Prieš užbaigiant lietaus žemėlapių analizę, jos eigoje išskirtus plastinio matmens bei figūratyvinio lygmens bruožus galima apibendrinti schemeje:

<i>Kaita</i>		<i>Pastovumas</i>
<i>/mirtis/</i>		<i>/gyvastis/</i>
<i>Per mažas kritulių kiekis</i>	<i>Per didelis kritulių kiekis</i>	<i>Įprastas kritulių kiekis</i>
<i>(matematinė vertė -40 %)</i>	<i>(matematinė vertė +30 %)</i>	<i>(matematinė vertė 0 %)</i>
<i>šiltų spalvų spektras, žemumas</i>	<i>šaltų spalvų spektras, žemumas</i>	<i>balta spalva, švelnumas, stangrumas, darnumas,</i>

<i>ruda spalva,</i>	<i>tižumas, beformišku-</i>	<i>aiškios formos, struktūrišku-</i>
<i>šiurkštumas, nedar-</i>	<i>mas, šlapumas,</i>	<i>mas, drėgmė, sodrumas,</i>
<i>numas, sausumas,</i>	<i>glebumas, blankumas,</i>	<i>aukštumas, vešantys augalai</i>
<i>blankumas, nuvytę ir</i>	<i>juosva spalva, ištižę,</i>	
<i>sudžiūvę augalai</i>	<i>sunykę augalai</i>	
<i>/sausra/</i>	<i>/potvynis/</i>	<i>/vešėjimas/</i>
<i>„mirties zona“, dykynė, stoka, tuštuma, pavojus,</i>		<i>„gyvybės erdvė“, vešlumas,</i>
<i>aplinkos kaita, nelaimė, gyvasties praradimas</i>		<i>gausa, įprastos sąlygos,</i>
		<i>klestėjimas, saugumas</i>

ANALIZĖS APIBENDRINIMAS

Kaip jau minėta, abiejų žemėlapių išeities taškas yra kiekybiniai lietaus duomenys, kurie jusliškai turtingą fenomeno patirtį redukuoja iki matematinių verčių (pvz., -40 %). Tačiau vandens trūkumas ar jo perteklius gali reikštis gausybe pavidalų. Pavyzdžiui, sausra gali būti suvokiama stebint nusekusius vandens telkinius, sumažėjusį derlių, regint nurudusius miesto žolynus, įsiplieskusius miškų gaisrus, jaučiant išsausėjusį orą, vandens trūkumą, patiriant kaitrą, tvyrantį dulkių ir dūmų kvapą ar liečiant perdžiūvusią dirvą ir nudegintų pievų šiurkštumą. Atrodo, kad analizuojami žemėlapiai reprezentuojant lietaus fenomeną eina priešinga kryptimi. Įvaizdinant lietaus pokytį čia tarsi siekiama vėl atkurti prarastus natūralaus pasaulio požymius ir skirtingomis apimtimis jį išskleisti plokščiaame paviršiuje.

Apibendrinami analizę galime fiksuoti tai, kad I žemėlapyje persidengia dvi reikšminės sistemos – simbolinė ir semisimbolinė. Simbolinė reikšmės sistema pasireiškia lietaus pokytį pateikiant spalvotais grafinais elementais, kurių reikšmės yra apibrėžiamos lentelėje (6 il.). Čia vienas išraiškos vienetas – pvz., tamsiai raudona spalva atitinka vieną turinio vienetą – lietaus pokyčio vertės intervalą nuo -40 iki +30. Taip sudaromas lokalus I žemėlapio reikšmių žodynas, sukuriamas autonomiškas reikšminis visetas. Prieš skaitant šį žemėlapi iš lentelės sužinoma, ką reiškia žemėlapio paviršiuje išdėstyti vizualiniai elementai, kokios vertės jiems

priskirtos. Todėl I žemėlapyje galime išvelgti simbolinės, „dirbtinės“ reikšmės sistemos pasireiškimą, kurioje „reikšminių visetų elementai pateikiami *a priori*“⁷. O semisimbolinė reikšminė sistema išvelgiama spalvinės išraiškos ir turinio kategorijų sutapime, kur šiltų ir šaltų spalvų spektras sutampa su lietaus pokyčio pasekmėmis – sausra ir potvyniais. Be to, išraiškos kategorijos čia sutampa su planetos šiltųjų ir šaltųjų klimato juostų zonomis.

Tuo tarpu II žemėlapio reikšmės skleidžiasi skaitymo metu. Čia reikšminis procesas yra globalesnis ir reikšmės čia jau priklauso kolektyviniam semantiniam universumui.

Jei I žemėlapyje lietaus pokytis įvaizdinamas grafiškai, tai „Gyvasis žemėlapis“ sukurtas iš natūraliojo pasaulio figūrų – samanų. O pastarosios „yra figūratyvi kalba, kurios figūros, atitinkančios natūraliosios kalbos turinio plotmę, yra sudarytos iš pasaulio jautinių savybių ir veikia žmogų tiesiogiai, be kalbos tarpininkavimo“⁸. Todėl skirtingai nuo pirmojo, antrąjį žemėlapi galima laikyti „natūraliosios“ reikšmės objektu, kalbančiu natūraliojo pasaulio kalba.

Paminėtina ir tai, kad II žemėlapio suvokime estetinė pagava galbūt svaresnė už racionaliąją interpretaciją, nes, palyginus su I žemėlapiu, čia augalų figūros, jų eidetiniai, faktūriniai, reljefiniai, haptiniai ir olfaktyviniai elementai savo jutiminėmis savybėmis kuria daug įvairiapusiškesnę lietaus fenomeno patirtį nei duomenys, I žemėlapyje įvaizdinti grafiškai.

⁷ Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika*, iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 39.

⁸ A. J. Greimas, J. Courtés, *Sémiotique: Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris: Hachette, 1979, p. 233–234. Terminą „natūralusis pasaulis“ iš prancūzų k. vertė Kęstutis Nastopka.

SUMMARY

Two Maps of Rainfall Semiotic Analysis of Data Visualisation

Sigitas Gužauskas

The article offers a comparison of two visual texts, maps which use different means of expression to visualize a single phenomenon, namely the projected change in rainfall in Europe in the period from 2071 to 2100. These are projections of qualitative data that reflect the relation between a natural phenomenon and a particular geographic location. Rainfall described in figures is presented to the viewer via graphic, verbal, and even material means of expression that help create the impression of the phenomenon's existence. Map 1 (fig. 1) is a visualisation of rainfall on a completely flat surface created mostly through abstract graphic means of expression. Map 2 (fig. 2, 3, 3a) is a three-dimensional installation consisting of a horizontal map, made of moss and their life-support infrastructure. The latter ensures proper dosage of water and light, thus creating a local ecosystem to control the growth of the moss.

The semiotic method of analysis is used to disclose and compare the structure of maps of different expression, their plastic dimension as well as elements of the figurative level. Visual semiotic analysis has been employed here to detect the meaning effects created by different means of expression and identify their differences in the signifying process.

The analysis opens up with an overview of the plastic dimension which discusses the chromatic, eidetic, topologic, and haptic characteristics of the map surface. Later, the analysis continues with the overview of the figurative level, focusing on the figures and their thematic values.

The last stage of the analysis is dedicated to the generalization of the tensions and oppositions of the plastic level and thematic values of the figures as well as consideration and comparison of the peculiarities related to the perception of meaning.

The overall analysis leads to the conclusion that in both maps attempts are made to represent the data-based natural phenomenon

of rain by means of reinstating the rich sensual experience that was abandoned once the phenomenon was reduced to mathematic values. In addition, it is stated in the conclusions that Map 1 is an object where we can observe constructed signifying system, as meanings here are assigned “artificially”, whereas Map 2 consists of figures of the natural world, namely moss, therefore its language is the natural language.

Keywords: data visualisation, visual semiotics, aesthesis, climate change.

Mažasis semiotinis manifestas draugo sociologo Pekka Sulkuneno garbei ir dėmesiui

Eric Landowski

Vienas – sociologas, kitas – semiotikas, abu susitikome pusiau-kelėje. O galbūt abu užsikrėtėme, nes vienas ir kitas esame šiek tiek hibridiški: vienas – „semiosociologas“, kitas – „sociosemiotikas“. Ir drauge abu šiek tiek marginalai – kiekvienas savo srityje. Štai kas mums, be abejo, suteikia teisę į šiokią tokią laisvę.

Antai susidūrę su savo tyrimo objektais, esam laisvi neužsidaryti „neutraliame“ aprašinėjime. Tarp tyrėjo darbinio gyvenimo („laboratorijos“) ir tiesiog gyvenimo (visuomenėje) nebrėžiam neperžengiamos ribos. Veikiau priešingai, tai sociologija, kritikuojanti savo objektą, tai semiotika, išipainiojusi į savąjį objektą: ir vienu, ir kitu atveju požiūris į dominuojančias prasmės praktikas anaip tol nėra „nesuinteresuotas“. Negana to, kontrapasiūlymai, mus įtraukiantys į šitokią galiausiai politinį darbą, siekia transformuoti ne tik prasmės santykius, bet per juos ir socialinius santykius bei gyvenimo formas. Tokį pasirinkimą padiktavo visai ne kokie nors profesinei praktikai išoriniai argumentai ir juolab ne kokie nors asmeniniai polinkiai. Galbūt tai iliuzija, bet mums atrodo, kad jis kyla iš pačios teorijos, iš jos vidinių rišlumo principų. Šiuo atžvilgiu jis yra *semiotiškai būtinas* – bent jau „sociosemiotikoje“.

Sociosemiotikos etiketė, tiesą sakant, slepia du skirtingus dalykus. Pirmiausia, nuo seno – vieną bendrosios semiotikos, kaip ją suvokė Greimas, atšaką: tokią, kaip rodo pats pavadinimas, kuri

orientuojasi į reikšminių objektų socialinį matmenį; šitaip suprantama semiotika plėtojosi nuo 8 dešimtmečio tyrinėdama tokias įvairias sritis, kad šiandien ji aprėpia daugumą kasdienybės praktiškų¹. Vėliau, ambicingiau, ta pati etiketė nuo 10 dešimtmečio vis dažniau pradėjo žymėti vieną iš bendrųjų teorijų, kuria grindžiama reikšminių faktų visumos analizė, kitaip sakant, vieną iš dabartinės bendrosios semiotikos variantų. Ši prieiga nuo kitų pagrindinių pogreiminės semiotikos krypčių – subjektinės ir tensyvinės semiotikos² – skiriasi tam tikru teoriniu pasirinkimu, semiotiniu atžvilgiu originaliu, o platesniame socialinių mokslų kontekste veikiau banaliu: tai būtino, konstituojančio ryšio tarp prasmės ir *sąveikos* idėja. Iš šio pasirinkimo reikia ne tik padaryti visas atitinkamas teorines išvadas, bet ir priimti visas praktines pasekmes. Kaip tik iš to ir atsirado visi šie apmąstymai, kuriems buvo suteikta „manifesto“ forma.

Tokiu sumanymu pirmiausia buvo siekiama parūpinti priemonės, leidžiančias kiek galima išsamiau apžvelgti tūkstančius būdų, kuriais konstruojame prasmę sąveikaudami tiek su kitu asmeniu, tiek su kitais gretutiniais elementais. Tuo tikslu veikale *Rizikingos sąveikos*³ buvo pasiūlytas modelis, sudarytas iš keturių prasmės režimų, sudarančių konceptualinę vienovę. Jis leidžia, viena ver-

¹ Chronologinės nuorodos: A. J. Greimas, *Sémiotique et sciences sociales*, Paris, Seuil, 1976; E. Landowski, *La société réfléchie. Essais de sociosémiotique*, Paris, Seuil, 1989; J.-M. Floch, *Identités visuelles*, Paris, P.U.F., 1995; A. Semprini, *L'objet comme procès et comme action*, Paris, L'Harmattan, 1995; Bernard Jackson, *Making Sense in Law*, id., *Making Sense in Jurisprudence*, Liverpool, Deborah Charles, 1995 et 1996; G. Marrone, *Corpi sociali*, Turin, Einaudi, 2001; M. Hammad, *Lire l'espace*, Limoges, Pulim, 2005; E. Landowski, *Les interactions risquées*, Limoges, Pulim, 2005; Fr. Marsciani, *Tracciati di etnosemiotica*, Milan, FrancoAngeli, 2007; P. Sulkunen, *The Saturated Society*, Londres, Sage, 2009; J.-P. Petitimbart, „La précarité comme stratégie d'entreprise“, *Actes Sémiotiques*, 116, 2013; P. Demuru, *Essere in gioco*, Bologne, Bologna University Press, 2014.

² Cf. J.-Cl. Coquet, *La quête du sens*, Paris, PUF, 1997; J. Fontanille et Cl. Zilberberg, *Tension et signification*, Liège, Mardaga, 1998; J. Fontanille, *Formes de vie*, Liège, Presses de l'université de Liège, 2015.

³ Žr.: „Rizikingos sąveikos“, in: Eric Landowski, *Prasmė anapus teksto*, iš prancūzų k. vertė Paulius Jevsejevas, Vilnius: Baltos lankos, 2015.

tus, susaistyti *jautrumą* su *intencionalumu*, estežę su kognityvumu, „jusliškumą“ su „protiniu suvokiamumu“ – visus šiuos vienas kitą papildančius ir susipynusius (o ne vienas kitą pašalinančius) prasmės pagavos arba konstravimo matmenis, kuriais atitinkamai grindžiamos „derinimosi“ dinamikos ir „manipuliacijos“ strategijos. Kita vertus, tas modelis leidžia artikuliuoti du principus, tiesiogiai išaugusius iš priešpriešos tarp tolydumo ir skaidytumo: *regularumo* principą, sąlygojančią bet kokią veikimo „programavimą“, ir jam priešingą *atsitiktinumo* principą, grindžiantį „atsitiki- mą“ arba (galimą) „susitaikymą“, susidūrus su neišvengiamybe.

Tačiau įvedus šias perskyras modelio logika verčia žengti dar vieną žingsnį – užimti tam tikrą poziciją šių keturių dedamųjų atžvilgiu, užuot jas laikius paprastais tipologiniais visiškai lygiaverčiais variantais. Tad mums pasidaro svarbu suteikti pirmenybę konkrečiai prasmei praktikai – tai, kuri susijusi su derinimosi režimu ir jį grindžiančia „sąjungio“ tarp jusliškų interaktantų logika⁴. Pirmiausia ji sudaro priešpriešą programavimo režimui, kuris, linkdamas į amžiną to paties kartojimą, iš principo atmets bet kokią prasmės kūrimo dinamiką. Po to tai sudaro priešpriešą savotiškam semiotikos atsistatydinimui, kuri suponuoja susitaikymas su transcendentinės instancijos nuosprendžiu; tikintysis ar fatalistas gali stengtis veikiau jai paklusti nei bandyti pats prisiimti savojo likimo našta. Galiausiai tai sudaro priešpriešą manipuliacijos režimui, dėl kurio reikalingos didžiausios išlygos. Kadangi standartinė naratyvinė gramatika ištiesai pripažino vien tik šį režimą (kaip tik dėl to ji jo išvis nelaike vienu iš keleto „režimų“), negalima jo laikyti nei vieninteliu įmanomu, nei visuotinu, nei „geriausiu“ iš visų.

⁴ Cf. E. Landowski, „Jonction versus Union“, *Passions sans nom*, Paris, PUF, 2004, p. 57–69. [Eric Landowski, „Junkcija versus Sąjungis“, *Prasmė anapus teksto*, p. 200–213.]

Priešingai, manipuliacijos režimas dėl jo presuponuojamos suartinės ir statinės prasmės sampratos⁵, dėl jo naudojamos idealistinės subjekto koncepcijos bei utilitaristinės vertės filosofijos⁶ ir atitinkamai dėl jo diegiamo esmiškai pragmatinio gyvenimo stiliaus, išreiškia savotišką pasaulio viziją – tokią, kurią perduoda ideologija, vyraujanti mūsų postmodernistinėje visuomenėje, savo principais nepajudinamai „demokratinėje“, o faktiškai kasdien vis labiau merkantilinėje. Mes sąmoningai stojame prieš tokį nepadorų ir, mūsų supratimu, šokiruojantį aljansą⁷ tarp šios ideologijos ir semiotinės teorijos – tiek klasikinės jos versijos, tiek daugelio dabartinių jos tęsinių. Tiksliau sakant, mes kritikuojame bendrąjį jų pamatą, – tokią buvimo sampratą, kuri, stengiantis užvaldyti ir pasisavinti pasaulį, siekia bet kurios reikšmės vertę apriboti jos ekonomine verte, o pačią *kito* vertę – jo panaudojimo verte. Ir kartu giname kaip tik priešingus dalykus: *ekologinę prasmės praktiką*, paklūstančią abipusiam lygiaverčių savo ir kito santykių išsipildymui, nesvarbu, ar toji kitybė – tai mūsų *alter ego* kitybė, ar bet kurio kito mūsų aplinkos komponento, mūsų „bios“⁸ kitoniškumas.

Konkrečiau kalbant, technokratiniam režimui, kuris, naudodamasis biurokratišku reguliavimu (arba, kaip dabar dažniau sakoma, „vadybiniu pilotavimu“) ir apgaulingu saugumu, programuoja bereikiškumą (tai didelė socialinė problema) ir stengiasi pašalinti bet kokį pasirinkimą, netgi patį subjektų, pajėgių nuspręsti

⁵ Cf. V. Estay et R. Dorra, „Variations sémiotiques de l'accord“. En contrepoint, E. Landowski, „A quoi sert la construction de concepts?“, *Actes Sémiotiques*, 117, 2014 (<http://epublications.unilim.fr>).

⁶ Cf. „Logiques de la valeur“, *Passions sans nom*, op. cit., p. 69–76. [„Vertės logikos“, *Prasmė anapus teksto*, p. 213–221.]

⁷ Bet jis įgalina gausius taikomuosius semiotinius tyrimus, palaikančius komercinės sistemos sveikatą: jie racionalizuoja empirines prieigas, viešpataujančias informacinių technologijų, vadybos, dizaino, rinkodaros ar reklamos srityse, o viso to kulminacija – kasmetinės didžiosios mišios, vadinamoji „Semiofest“. Viso to kritiką žr.: R. Pellerey, „Fuori mercato“, *Actes Sémiotiques*, 119, 2016.

⁸ Apie „bios“: E. Landowski, „Entre Comunicação e Semiótica, a interação“, in: A. Primo et al. (éds.), *Comunicação e interações*, Porto Alegre, Sulina-Compós, 2008; rééd., Parágrafo, 2016.

savo likimą, buvimą⁹; taip pat fatalistiniam režimui, kai subjektai perleidžia sprendimą transcendentinei instancijai (atsitiktinumui, kokio nors Gelbėtojo figūrai arba kokios nors aukštesnės galios savivalei¹⁰); pagaliau demokratiniam režimui, kuris, žinoma, skelbia kognityviai kompetentingų valingų subjektų lygybę, bet, nepaisant to, perduoda reikalų tvarkymą savo interesus užsitikrinančių sprendėjų klasei, kuri manipuliuoja vykdytojų minia „dėl jos pačios gerovės“¹¹, – tad visiems šiems trimis režimams sociosemiotinė perspektyva priešpriešina tokį sąveikos režimą, kai veiksmas – darymas arba nedarymas, vieno ar kito dalyko darymas – nebepriklauso, tiesą sakant, nuo kieno nors sprendimo apie pasaulį-objektą, į kurį žvelgiama iš atstumo, bet yra sąlygojamas juslinio derinimosi tarp išgyvenamų situacijų dinamikos ir tų, kurie jas išgyvena¹².

Ar tai būtų tarptautiniai santykiai, ar aplinkosaugos, saugumo, švietimo politika, ar kitos „krizės“ apimtos teritorijos, mes kasdien susiduriame su pražūtingais padariniais ir su daugiau ar mažiau dramatiškomis pasekmėmis, nulemtomis individualių ar grupinių sprendimų, kuriuose masiškai taikomi manipuliacinio, progra-

⁹ Šiuo atžvilgiu artimas karikatūrai pavyzdys – B. Latour, „Where Are the Missing Masses? The Sociology of Mundane Artifacts“, in: W. E. Bijker (éd.), *Shaping Technology / Building Society*, Cambridge, MIT Press, 1992. Priešingi pavyzdžiai: P. Cervelli, „Fallimenti della programmazione e dinamiche dell’aggiustamento. Sull’autoproduzione dello spazio pubblico in una periferia di Roma“, in: A. C. de Oliveira (éd.), *As Interações sensíveis*, São Paulo, Estação das Letras e Cores, 2013; M. Leone, „Semiótica de la burocracia“, *Lengua, Imagen, Sonido*, 13, 2013.

¹⁰ Cf. J. Lotman, „Deux modèles archétypes de culture: ‘conclure un pacte’ et ‘s’en remettre à autrui’“, in: id. et B. Uspenski, *Sémiotique de la culture russe*, Lausanne, L’âge d’homme, 1990. Kaip atsakymas: E. Landowski, „Shikata ga nai ou Encore un pas pour devenir sémioticien!“, *Lexia*, 11-13, 2012.

¹¹ E. Landowski, *La société réfléchie*, op. cit., p. 167-185; *Présences de l’autre*, Paris, PUF, 1997, p. 219-244.

¹² Cf. J.-P. Petitimbert, „La précarité comme stratégie d’entreprise“, art. cit.; id., „Un autre regard sur le fait religieux“, *Actes Sémiotiques*, 119, 2016; P. Demuru, *Essere in gioco*, op. cit.; J. Ciaco, *A inovação: semiótica e marketing*, São Paulo, Estação das Letras e das Cores, 2013; E. Landowski, *Passions sans nom*, op. cit., p. 153-158.

muojančio (ar jų abiejų derinio) požiūrio į *kitą* principai, kuriuos kartais supurto „nenumatyti“ nelaimingi atsitikimai. Anaipol netekiname pateikti derinimosi režimo kaip stebuklingo vaisto, kuriuo būtų galima lengvai visur naudotis. Pačiai mūsų mąstymo tradicijai, taip pat ir semiotinei, pati derinimosi dvasia iš tiesų yra svetima. Iš tų civilizacijų ir gyvenimo būdų, kurių galingas variklis buvo šis režimas, tiesą sakant, šiandien mus pasiekė tik liekanos, kurių net patys pavadinimai atrodo egzotiški, archajiški – kaip antai dzenas, aikido, malandragemas, metodė, hezyšasmas¹³ – o jų perkėlimas į dabartinį kontekstą virsta tuščiu gestikuliuavimu, dažnai su mistiniu atspalviu¹⁴. Tad mūsų projektas, atsidūręs tarp kieto dekartiškos dvasios pasipriešinimo ir rizikos tapti minkštąja „new age“ atšaka, aišku, atrodo kiek utopiškas. Juo labiau kad ieškomo sąveikos tipo forma pačia savo prigimtimi negali būti kaip nors primetama iš išorės, ji reikalauja tokio sąveikaujančių aktantų prielankumo ir atvirumo, kuris gali kilti tik iš jų pačių per patirtį.

Ir vis dėlto pasirodo, kad nesame vieni. Priešingai, griežta sąveikos logikos apibrėžtis, kurią siūlo šis režimas, sutelkia ir semiotiniais terminais konceptualizuoja veikimo principus bei siekius, grindžiančius daugelį tyrimų, kurie šiandien ieško alternatyvių atsakymų į didžiąsias mūsų dienų problemas. Nuo François Jullieno ar Augustino Berque'o iki Edgardo Morin'o arba Alaino Badiou (šioje plotmėje nekreipiant dėmesio į akivaizdžius jų skirtumus) – sąrašas dalyvaujančių šiame plačiame pamatiniame sąjūdyje būtų ilgas, net ir apsiribojant Prancūzija (ir neįtraukiant „ekologistų“).

¹³ Cf. M. C. Addis, „Forme d'aggiustamento. Note semiotiche sulla pratica dell'aikido“, in: A. C. de Oliveira, op. cit.; P. Demuru, „Malandragem vs Arte di arrangiarsi: Stili di vita e forme dell'aggiustamento tra Brasile e Italia“, *Actes Sémiotiques*, 118, 2015; M. Detienne et J.-P. Vernant, *Les ruses de l'intelligence. La mètis des Grecs*, Paris, Flammarion, 1974; J.-P. Petitimbert, „Lecture d'une pratique et d'une interaction: L'hésychasme orthodoxe“, *Actes Sémiotiques*, 118, 2015 (<http://epublications.unilim.fr>). Žr. taip pat apie senovinę valstietišką prisi-taikymą prie žemės: Gilbert Simondon, *Du mode d'existence des objets techniques*, Paris, Aubier, 1958.

¹⁴ Apie šią dieną karikatūrišką „dzeno“ praktikavimą žr.: Fr. Jullien, *Les transformations silencieuses*, Paris, Grasset, 2009.

Mūsų supratimu, semiotika turėtų prisidėti prie konceptualaus šio judėjimo sutelkimo, užuot skelbusi savo politinį neutralumą, kai daugelis jos atstovų savo profesinėmis praktikomis talkina komercinei sistemai. Šia prasme „užsiimti semiotika“ bet kuriuo atveju reiškia dalyvauti politikoje vienos ar kitos stovyklos pusėje. Darbuotis siekiant prasmės ekologijos konsolidavimo – toks būtų mūsų pasirinkimas.

Ar su šia „ekologijos“ (versus „ekonomija“) etikete, ar su kuria kita (tarkim, kitu atžvilgiu tiktų ir „egzistencinė“ semiotika¹⁵), Greimo semiotika, iš naujo perkurta ir šia kryptimi perorientuota, užuot likusi akademinė disciplina, kokia ji tapo maniakiškai užsiidariusi (vadinamojoje Paryžiaus) „Mokykloje“, galėtų ne tik rasti vietą socialinių mokslų sambūryje¹⁶, bet ir anapus akademinio rato būti girdima viešojoje erdvėje kaip tam tikras kritinis mąstymas, propaguojantis įvairias bendruomenines orientacijas.

Toks pasirinkimas užsiimti pasaulio rūpesčiams atsidavusia semiotika, padarytas nuo pat pradžių, vos tik ėmė formuotis socio-semiotinis „stilius“, žinoma, gali būti laikomas ekstrasemiotiniu politiniu ar etiniu pasirinkimu. Bet iš tikrųjų grynai semiotinė refleksija, mūsų manymu, negali neatvesti prie prasmės etikos. Tačiau tuo pat metu, kadangi čia aptariamas politinis angažavimasis išplaukia iš apgalvoto pasirinkimo tarp sąveikos formų, kurių egzistencinė ir politinė reikšmė skiriasi priklausomai nuo jas grindžiančių *prasmės* režimų, manytume, kad mūsų pozicija nepažeidžia grynai semiotinio koherentiškumo. Taigi, kol iš anksto nesuradome „vienintelės“ gyvenimo prasmės Apreiškimo kuriame nors tekste, ją sukonstruoti turime mes, semiotikai – profesionalūs semiotikai ar ketinantys jais būti, ar tokie, kurie yra semiotikai patys to nežinodami. Tiesą sakant, tai įmanoma tik praktikuojamose sąveikose, kuriose ieškoma abipusio santykio, atsižvelgiant į kito

¹⁵ Cf. *Passions sans nom*, op. cit., p. 293–305.

¹⁶ Konkrečiai greta „antropokūrybinės“ krypties. Žr.: Cl. Calame et M. Kilani (éds.), *La fabrication de l'humain dans les cultures et en anthropologie*, Lausanne, Payot, 1999; F. Remotti (éd.), *Forme di umanità*, Turin, Paravia, 1999; F. Affergan et al., *Figures de l'humain*, Paris, EHESS, 2003.

potencijas ir šitaip kuriama prasmė, ar tai reikštųsi dvasinių kūri-
nių pavidalu, ar veiksmis, leidžiančiais sukurti darną su kitu as-
meniu ir su pasauliu.

Iš prancūzų k. vertė KĘSTUTIS NASTOPKA

Vertimą tikrino Nijolė Keršytė

Versta iš: *Actes Sémiotiques*, 2017, Nr. 120

(<http://epublications.unilim.fr/revues/as/5816>)

ŠIO SAŲSIUVINIO AUTORIAI

Kęstutis Nastopka

VU A. J. Greimo semiotikos ir literatūros centro profesorius emeritas

kestutaiciai@gmail.com

Tiziana Migliore

Romos Tor Vergat universiteto dėstytoja, Urbino universiteto Tarptautinio Umberto Eco semiotikos centro mokslinė sekretorė

tiziana.migliore@uniurb.it

Giedrė Smolskaitė

VU doktorantė

giedre.smolskaite@gmail.com

Sigitas Gužauskas

VDA doktorantas

sigitas@idente.lt

Eric Landowski

CNRS (Paryžius) mokslo darbuotojas, žurnalo *Actes Semiotiques* vyriausiasis redaktorius

eric.landowski@sciencespo.fr

Vilniaus universitetas
Filologijos fakultetas
A. J. Greimo centras
Elektroninis leidinys